

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Ave Alliksaar-Tamm

**KASUPERE VANEMATE KOGEMUSED LAPSE IDENTITEEDI KUJUNEMISE
TOETAMISEL ELULOOTÖÖ MEETODI ABIL**

Magistritöö

Juhendaja: PhD Judit Strömpl

Tartu 2020

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

24.08.2020

Ave Alliksaar-Tamm

ABSTRACT

Experiences of adoptive parents and foster carers in the use of life story work to support the development of a child's identity.

Article 8 of the United Nations Convention on the Rights of the Child protects the right of children to preserve their identity and states that every child must have access to information that could support the development of their identity, including their nationality, name and family details. It protects the personal characteristics, relationships and histories that make children who they are. Children who for various reasons are not brought up by their birth family need assistance to understand their identity.

The aim of this master's thesis is to explore the concept of life story work amongst Estonian adoptive and foster families to understand if life story work could help parents to develop and maintain a child's identity. The paper will investigate how adoptive and foster families could use life story work and evaluate the effectiveness of the process.

The study methodology was one of qualitative research using data collected from interviews with five adoptive and foster families from different socio-economic and legal situations. One study participant is currently caring for five children in the Estonian SOS Children's Village, two participants are the legal guardians of the children in their care and two are adoptive families.

To analyse life story work, in the context of Estonian adoptive and foster families, semi-structured interviews were conducted over several meetings during the period from January to July 2020. Participating parents and carers undertook two previously agreed exercises over a two month period at the end of which the assembled life maps and family pictures created were collected. Feedback was then taken to understand how the parents and carers evaluated the effectiveness of life story work based on their, and the children's, experiences.

The results of the study showed that adoptive parents and foster carers believed that use of the life story method assisted in helping children to safely explore and understand their identity based on previous life experiences. They also felt that the practical activities, performed together with the children, provided a positive experience. The participants were keen to continue using life story work to help children.

In summary, based on the results of my research I am able conclude that the techniques and exercises the life story method provides, do help adoptive and foster families in assisting children explore and understand their identity. Further, in order to be able to best support children in their life story journey, adoptive parents, foster carers and legal guardians need appropriate levels of training and Estonian language learning materials.

Keywords: life story work, foster family, adoptive, identity, narrative

Sisukord

MÕISTED	7
SISSEJUHATUS	8
1 TEOREETILINE RAAMISTIK JA PROBLEEMIPÜSTITUS	11
1.1 Asendushooldus Eestis	11
1.2 Oma loo tundmise vajalikkus	14
1.3 Narratiivne lähenemine	17
1.4 Identiteet	18
1.4.1 Mis on identiteet ning kuidas see kujuneb	18
1.4.2 Lapse õigus identiteedile	19
1.5 Elulootöö meetod	21
1.5.1 Mis on ETM?	21
1.5.2 Elulootöö meetodi kasutamine	25
1.6 Probleemipüstitus	28
2 UURIMUSE METOODIKA	31
2.1 Andmekogumismeetod	31
2.2 Intervjuude ja uurimuse käik	32
2.3 Valimi moodustamise protsess ja osalejate kirjeldus	35
2.4 Andmeanalüüsi meetod	37
2.5 Uurija refleksiivsus ja eetilised põhimõtted	38
3 UURIMUSE TULEMUSED	41
3.1 Pereks kasvamise lood	41
3.2 Lapsevanema roll kasupere vanemate silmis	43
3.3 Lapse lugu ja identiteet	45
3.3.1 Laste senine huvi oma mineviku vastu	46
3.3.2 Senine kokkupuude lapse minevikuga tegelemisel	47
3.4 Harjutuste sooritamine	49

3.4.1	Laste muutlik reaktsioon	49
3.4.2	Vanemate osalemine.....	50
3.4.3	Perede kogemused	51
3.4.4	Perede soovitud	56
3.5	Järeldused ja ettepanekud	58
KOKKUVÕTE		61
KASUTATUD ALLIKAD:.....		63
LISAD		68
Lisa 1	68
Lisa 2	69
Lisa 3	70
Lisa 4	71

MÕISTED

Asendushooldus – lapse hooldamine ja kasvatamine väljaspool tema bioloogilist perekonda: lapse paigutamine eestkostja perekonda või asendushooldusteenusele suunamine (hoolduspere, perekodu, asenduskodu) ning lapsendamine. Asendushooldus peab olema lapse parimates huvides ning valitud hoolduse vorm peab vastama individuaalsetele vajadustele (Asendushoolduse Roheline Raamat, Sotsiaalministeerium, 2014.)

Perepõhine asendushooldus – lühi- või pikaajalise hoolduse korraldus, mille puhul laps on paigutatud peresse, mille vanem(ad) on valitud ja ette valmistatud asjakohast hooldust pakkuma. Perepõhise asendushoolduse vormid on asendushooldusteenus hooldusperes, eestkoste määramine ja lapsendamine.

Asendushooldusteenus hooldusperes – lapse hooldamine peres, kelle liikmete hulka ta ei kuulu ning mis toimub kohaliku omavalitsuse ja hoolduspere vahel sõlmitud kirjaliku lepingu alusel.

Eestkoste määramine – lapsele, kelle kummalgi vanemal ei ole esindusõigust, määrab kohus eestkostja. Eestkostja ülesanne on eestkostetava lapse seaduslik esindamine ning eestkostetava isiku ja vara eest hoolitsemine oma ülesannete piires. Eestkostjaks võib lapsele olla selleks kohtu poolt määratud füüsiline isik või sobiva persooni puudumisel lapse elukohajärgne kohalik omavalitsus.

Lapsendamine – toimub perekonnaseaduse alusel kohtu otsusega. Lapsendamise tulemusel tekivad lapsendaja ja lapsendatu vahel samad õigused ja kohustused, mis bioloogilise lapse sünni korral.

Kasupere on perekond, kus last tegelikult kasvatatakse ja kuhu ei kuulu lapse vanem ega vanemaga abielus olev isik. Käesolevas magistritöös kasutatakse terminit üld-mõistena tähistamaks nii lapsendajaid, eestkostjaid, kui hooldusperesid, lisaks ka perekodus lapsi kasvatavaid perevanemaid.

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö avab kasuperes kasvavate laste identiteedi ja oma loo tundmise ning tundma õppimise teemat kasupere vanemate kogemustest lähtuvalt, kasutades selleks elulootöö meetodit.

Iga inimese üheks kodanikuõiguseks ja ka kodanikuvabaduseks on tema õigus identiteedile. Lastele, kes kasvavad oma päritoluperekonnas, on enamasti see õigus tagatud kui midagi loomuomast, ilma et identiteedi loomise ja säilitamisega eraldi tegeleda tuleks.

Iga inimene kujundab alates siia ilma sündimisest omaenda individuaalset, omanäolist ja täiesti isiklikku lugu. See saadab teda terve elukaare vältel ning areneb koos temaga, pakkudes rasketel hetkedel tuge ning tröösti. Kui laps ei saa mingil põhjusel kasvada oma sünniperes ning talle pakuvad vanemlikku hoolt teised inimesed, võib selle sündmuse tagajärjel tema lugu kaduma minna. Sellistes olukordades on äärmiselt oluline, et last ümbritsevad turvatunnet pakkuvad inimesed toetaksid teda oma loo hoidmisel, vajadusel üles leidmisel või ka uuesti loomisel.

Arvatakse, et kogu maailmas on hinnanguliselt ligikaudu 143 miljonit last, kes on lahus oma sünniperest ja enamik neid lapsi (umbes 95%) saavad kasvada kasuperes, kus nad leiavad kasvamiseks vajalikku hoolt ning armastust (Steenbakkiers jt., 2017).

ÜRO lapse õiguste konventsiooni, mis jõustus Eesti suhtes 20. novembril 1991. a, artikkel 8 sätestab, et: „konventsiooniga liitunud osalisriigid kohustuvad austama lapse õigust säilitada oma seadusega tunnustatud identiteet, sealhulgas kodakondsus, nimi ja perekondlikud suhted ilma ebaseadusliku vahelesegamiseta. Ning lisaks: kui laps on ebaseaduslikult ilma jäetud mõnest oma identiteedi elemendist või kõikidest neist elementidest, kindlustavad konventsiooniga liitunud osalisriigid talle vajaliku abi ja kaitse, et taastada kiiresti tema identsus. Sellest lähtuvalt tuleb igale lapsele tagada turvaline ja tema identiteedi kujunemist toetav informatsiooni edastamine temaga juhtunud sündmuste kohta kõikides konventsiooniga liitunud liikmesriikides“.

Mis puudutab õiguslikku raamistikku, millega on lapse õigus identiteedile tagatud, siis Eesti lastekaitseseadus eelnimetatud lapse õigust identiteedile ei sätesta, seaduses on loetletud järgmised lapse heaolu tagamise aspektid: (paragrahv 4): „Lapse heaolu on lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud.“ Siiski selgitab seaduse seletuskiri, et tuleb selgitada välja kõik asjaspepuutuvad lapse olukorra ja isikuga seonduvad asjaolud ning muu informatsioon, mis on vajalik, hindamaks otsuse mõju lapse õigustele ja heaolule. Lapse olukorra ja isikuga seonduvateks asjaoludeks, millest võib oleneda, kuidas kavandatav otsus last mõjutab,

võivad olla näiteks lapse arengutase, identiteet, viibimine asendushooldusel, lähedaste ja püsivate inimsuhete olemasolu või muud asjaolud.

Asendushooldusele paigutatud lapsed on emotsionaalselt tundlikumad. Iga asendushooldusel olev laps on eriline ja tal on oma lugu. Sindi, Stömpl ja Toros (2019) on rõhutanud, et õigus identiteedile on väga olulisel kohal ning seotud otseselt lapse võimega kasvada eneseteadlikuks täiskasvanuks, mis on asendushooldusel kasvavate laste puhul nende arengu seisukohalt eriti oluline. Samad autorid sõnastavad, et õigus identiteedile tähendab õigust saada teavet oma päritolust juhul, kui isik seda soovib ja kui see on üldse võimalik ning tema jaoks turvaline. Sindi jt on veel rõhutanud, et asendushooldusel viibivate laste puhul omab õigus identiteedile muuhulgas erilist tähtsust mitte ainult juriidilises, vaid ka psühholoogilises plaanis, kuna selle tähendus on just asendushooldusel viibivale lapsele äärmiselt oluline.

Käesoleva kirjutise näol on tegemist magistritööga, mis uuris asendushooldusel elavate laste identiteedi toetamise võimalusi. Põhifookuses on oma sünniperest eraldatud ning kasuperes kasvavate laste kujunemislool ning selle kaudu identiteedi loomise toetamise ja arenemise kulg. Uurimuse fookuses on pered, kes kasvatavad teistest vanematest sündinud lapsi ning nende kogemused elulootöö meetodi praktiliste harjutuste sooritamise kohta. Avan uurijana kasuperede lugusid ja nende kogemusi ning hinnanguid elulootöö meetodile.

Minu magistritöö uurimisprobleemiks on asjaolu, et seni puuduvad andmed, kuidas võiks toetada Eesti kasuvanemaid ning nende peres kasvavaid lapsi elulootöö meetodi rakendamine lapse identiteedi kujunemisele kaasa aitamisel. Minu soov oli magistritöö koostamist alustades saada teada, kas Eestis elavatel kasuperedel võiks olla kasu ja tuge elulootöö meetodi praktiliste harjutuste sooritamisest, et aidata lapsele selgitada tema lugu. Selle lahenduse teada saamiseks planeerisin osalusuuringu, mis pidi andma vastuseid püstitatud uurimisküsimustele.

Uurimuse läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit, mille raames viisin viie kasuperega läbi intervjuud perioodil jaanuar – juuli 2020. Toimus mitmeid kohtumisi ning ka kirjalik infovahetus minu ja uurimuses osalejate vahel sellel ajaperioodil oli tihe.

Minu magistritöö on jagatud erinevateks osadeks. Esimeseks peatükiks on teoreetilised lähtekohad, milles tutvustan narratiivilähenemise ja identiteedi kujunemise olulisuse tagamaid. Samuti avan täpsemalt elulootöö meetodi detaile ja praktikat.

Teises peatükis kirjeldan uurimuse metoodikat ning uurimuse käiku. Tutvustan täpsemalt, kuidas moodustus valim ning millistele lähenemistele tuginedes oma uurimustöö empiirilise osa läbi viimisel tuginesin.

Kolmandas, ehk viimases osas toon välja, milliste tulemusteni jõudsin ning selle järgselt esitlen järeldusi ja ettepanekuid, mida saan esitada tulemustele tuginedes.

Töö valmimise eest soovin eelkõige tänu avaldada uurimuses osalenud peredele, kes oma tihedas ajakavas leidsid aega intervjuudes osalemiseks, reaalseteks kohtumisteks ning e-kirja teel minuga suhtlemiseks. Samuti soovin tänada Ingrid Sindit kasulike nõuannete ja soovitude eest, mis aitasid kaasa minu magistritöö valmimisele. Suurim ja südamlük tänu minu juhendajale Judit Strömplile, abistavate nõuannete ja kannatlikkuse eest minu töö valmimisel.

Märksõnad: asendushooldus, elulootöö meetod, lapse identiteet, narratiivne lähenemine

1 TEOREETILINE RAAMISTIK JA PROBLEEMIPÜSTITUS

Järgnevas peatükis annan muuhulgas ülevaate asendushoolduse valdkonna tänasest olukorrast ja tulevikusuundadest Eestis; käesoleva magistritöö teoreetilise raamistiku moodustavast narratiivsest lähenemisest ja selle seosest sotsiaalkonstruksionismiga; identiteedi kujunemisest ning tutvustan ka elulootöö meetodi teoreetilisi ja praktilisi tahke. Viimases alapeatükis tutvustan oma uurimustöö probleemi, eesmärgi ning uurimisküsimusi.

1.1 Asendushooldus Eestis

Täna Eestis on asendushoolduse eesmärgiks tagada lapsele võimalikult stabiilne ja püsiv hooldus ning vältida laste korduvat ümberpaigutamist. Selle sisuks loetakse lapsele hoolduse ja toe pakkumist väljaspool oma bioloogilist perekonda. Kui vaadelda numbreid, siis 2018. aasta lõpu seisuga oli Eestis asendushooldusel kokku 2454 isikut: asenduskodus ja perekodus kokku 899 last, hooldusperes ja perekonnas hooldamisel 126, lisaks kasvas eestkostja perekonnas 1429 last. 2018. aastal lapsendati uude perre 22 last. 1. jaanuari 2019. a seisuga oli Eestis 0-19-aastaste isikute arv 278 650.

Riiklikult on Eesti lastekaitse valdkonnas poliitikakujundajate seas võetud prioriteetseks suunas arendada asendushoolduse valdkonda. Laste- ja perearengukava aastateks 2012-2020 loob arengusuunad Eesti asendushoolduses ning tõstab esile perepõhist asendushooldust pakkuvate perede tähtsust. Vastavalt strateegiadokumentidele „Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs“ (2013) ja „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat“ (2014), on kavandatud rida asendushoolduse tegevusi, mille tulemusel paraneb perepõhise asendushoolduse kvaliteet ning väheneb asendushoolduse teistele vormidele ümberpaigutatud laste arv. Hooldus-, eestkostja- ja lapsendajaperedele nii eel- kui järelteenuseid hõlmava tugisüsteemi loomine on üks tegevustest, mida rahastatakse hetkel Eestis Euroopa Struktuurifondide 2014-2020 programiperioodist ESF projekti „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ (edaspidi asendushoolduse TAT) toel. Tegevusi viivad ellu Sotsiaalkindlustusamet ja tervise Arengu Instituut, et tagada Eestis elavatele kasuperedele turvalisem, toetatud ning kvaliteetsem toimetulek ja heaolu.

Nagu inimestega tegelevate erialadega sageli on, nii on ka Eesti lastekaitse valdkond pidevas muutumises. Muuhulgas on meie riigi asendushoolduse valdkond viimastel aastatel läbi teinud suuri muudatusi. Viimati möödunud aastatel on kehtima hakanud mitmeid seadusemuudatusi, mis reguleerivad valdkonna praktikat, et parendada igapäevast teenuse kvaliteeti asendushoolduse maastikul. Sotsiaalministeeriumi laste heaolu osakonna nõunik Helen Jõks on kokkuvõtvalt koondanud lähiaastate suurimad rakendunud seadusemuudatused ning kirjeldanud planeeritavaid muudatusi, mille peamisteks eesmärkideks on asendushoolduse valdkonna parendamine. Näiteks 2018. aastal jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse muudatused lähtusid 2015. aastal valminud vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelisest raamatust (Sotsiaalministeerium 2014), kus lastele ja noortele parema heaolu ning arenguvõimaluste tagamiseks seati kolm strateegilist eesmärki: 1) suurendada perepõhise asendushoolduse osatähtsust; 2) tõsta asendushoolduse kvaliteeti; 3) tõhustada asendushoolduselt elluastumise ettevalmistust ja järelhooldust. Nimetatud dokument kaardistas asendushoolduse hetkeolukorra ja peamised kitsaskohad ning nendest lähtuvalt sõnastati eesmärgid, mis peaksid parendama Eesti asendushooldusel viibivate ja viibinud laste heaolu ning teenuse kvaliteeti üldisemalt. (Jõks, 2020).

On oluline ära märkida, et Eesti asendushoolduse kontekstis on viimastel aastakümnetel muutunud käsitlus suurtes gruppides kasvavate laste heaolu osas. Laste kasvamine väiksemas grupis, saades rohkemat hoolt ning individuaalset tähelepanu, on samuti olnud üks prioriteetne suund. 2018. aasta alguses jõustunud muudatustele lisaks on asendushoolduse valdkonda mõjutanud ka 2020. aasta 1. jaanuaril jõustunud nõue laste arvus asendus- ja perekodudes. Kui enne võis perekodus ühes peres kasvada kuni kaheksa last, siis alates 2020. aasta algusest on maksimaalseks laste arvuks peres kuus last. Värskematest muudatustest saab veel välja tuua 1. juulil 2020 jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse muudatuse, mille kohaselt on kohalikel omavalitsustel edaspidi kohustus toetada hoolduspere vanemaid ühe lapse hooldamise korral vähemalt 1/2 ulatuses alampalgast varem kehtinud 1/4 asemel. Muudatus tuleneb vajadusest väärtustada hooldusperede tegevust ja sellest, et siiani on omavalitsused hooldusperesid toetanud peamiselt seaduses sätestatud miinimumi ulatuses. Lisaks on Jõksi sõnul välja töötamisel on ettevalmistamisel eelnõu, millega tagatakse seni käsunduslepingu alusel töötanud perevanematele töölepingu seaduse alusel töötavate isikutega võrdsed sotsiaalsed garantiid. See muudatus peaks jõustuma 2021. aastal (Jõks, 2020).

Üheks prioriteetseks suunaks poliitikakujundajate ning ka praktikute igapäevatöös asendushoolduse valdkonnas on võimaldada võimalikult paljudele perest eraldatud lastele

kasvamist perekonnas seda nii lühi- kui vajadusel pikaajaliselt. Et suurendada perepõhise asendushoolduse osakaalu, on üheks võimaluseks leida juurde uusi hooldusperesid. Selleks, et leitud hoolduspered ka püsima jääks, on Jõksi sõnul vaja, et nad tunneksid süsteemi toetust koheselt. Pere ja laps peavad saama positiivse kogemuse juba tutvudes, mistõttu on äärmiselt oluline mõlema osapoole professionaalne toetamine kohe protsessi alguses. Lapse perre tulekut peab omavalitsus suunama asjatundlikult, kaasates kõiki asjaosalisi ja võttes arvesse nende vajadusi. Perede toetamine peab moodustama edaspidi selgema tervikliku süsteemi, hõlmates nii peresid koondavaid MTÜsid kui ka kohalikke omavalitsusi. Selliselt on kirjeldanud Sotsiaalministeeriumi nõunik riiklikke suundumusi Eesti asendushoolduse teemades lähiaastate vältel, eesmärgiks ikka kõikidele tuge vajavatele lastele individuaalset vajaduspõhist ning professionaalset hooldust pakkuda (Jõks, 2020).

Mis puudutab seadusandlikku poolt, siis hetkel reguleerivad lapsendamisega seotud küsimusi ning isiku õigust teada saada oma päritolu Perekonnaseadus, Eesti Vabariigi Põhiseadus ning kaudselt ka Lastekaitseadus. Euroopa ning isegi maailma mastaabis reguleerivad samu küsimusi Lapse adopteerimise Euroopa konventsioon, Lapse õiguste konventsioon, Haagi riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon ning Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, mis on olnud ka Eesti seadusandjale siseriiklike regulatsioonide loomisel eeskujuks.

Eestis reguleerivad mh järgmised õigusaktid isikute õigust teada oma päritolu: Vabariigi põhiseaduse § 19 lg 1, mille järgi igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele, mis hõlmab mh isiku enesemääramisõigust ja sellest tulenevat õigust teada oma pärimist, kui ka Lastekaitseaduse § 29, mille järgi on lapsel õigus saada teavet puuduva vanema kohta, kui see ei kahjusta lapse heaolu ja arengut või lapsendamissaladust.

Täna Eestis kehtiva perekonnaseaduse seletuskirjast ei loe välja avaliku huvi mõiste kasutamise põhjendatust lapsendamissaladust puudutava regulatsiooni osas. Samuti puuduvad viited erinevatele praktilistele kaasustele, õigusteadlaste seisukohtadele ning nende analüüs, arvestades Eesti riigi eripärasid, mis võiksid seda piirid sätte kohaldamiseks. Mis puudutab Eesti lapsendamise praktikat mõjutavat lapsendamissaladust, siis Riin Bonder (2012) on oma uurimuses leidnud, et perekonnaseaduse paragrahv 164 lõige 2 ei ole selge ega mõistetav nii lapsendamisega seotud isikutele ehk lapsendatud lapsele, lapsendajatele ja bioloogilistele vanematele kui ka lapsendamissaladusest enda teenistusülesannete raames teada saanud ametiisikutele. Bonderi arvates ei mõista lapsendatud inimesed, mis võiks olla selline avalik huvi, ilma et see poleks samas

lapse huvi ning ametnikud ei tunneta piire, kus selline avalik huvi algab ja millega lõpeb ning seetõttu võib see praktikas tekitada vääriti ja lapse parimast huvist mitte lähtuvat kasutust.

1.2 Oma loo tundmise vajalikkus

Tänapäevane käsitlus lapse päritolu avaldamise kohta on muutumas kogu maailmas ning ka Eestis. Nii on ka Wrench ja Naylor (2013) rõhutanud, et sageli lastekaitse- ja sotsiaaltöötajad, kasuvanemad ja kasvatajad küll mõistavad vajadust töötada lapse identiteediga, kuid tihti napib täiskasvanutel aega, kogemusi ja enesekindlust lähedaseks ja süvitsi minevaks tööks lapsega. Seetõttu tekib asendushooldusel kasvavatel lastel ja noortel kindlasti mingi arusaam sellest, miks nad perest eraldati ja asendushooldusele suunati, kuid see arusaam on sageli lünklik; ning lastel ja noortel võivad tekkida valearusaamad enda perest eraldamise kohta ning seetõttu võib neil esineda arvukaid enesesüüdistusi.

Oma lugu endaga kaasas kanda ning tuge vajadusel oma loo üles leidmisel ja kujundamisel võib vajada iga laps, kes kasvab kas ajutiselt või siis pikaajaliselt oma bioloogilisest perekonnast lahus. Samuti lapsed, kes eraldatakse oma senisest kasvukeskkonnast ning kes sellest tingituna ei mäleta/tea oma lugu ega ole saanud mõtestada oma identiteediga seonduvaid küsimusi.

Asendushoolduses leidub paraku muuhulgas ka lapsi, kes on pidanud üle elama korduvaid paigutamisi (mitmed perest eraldamised ning kogemused elamisest erinevates hooldusperedes ning asenduskodudes). Võib arvata, et need traumeerivad sündmused lõhestavad lapse tervikliku minapildi ja identiteedi kujunemist, kuna seejuures pole alati tagatud stabiilne kasvukeskkond ning jätkukestlik teraapia lapsega. Uuringud on näidanud, et paigutuse stabiilsuse peamine määraja on vanus lapse paigutamise hetkel. Mida noorem laps paigutatakse, seda stabiilsem on paigutamine (Mulligan, 2003). Seda seaduspära on täheldatud nii perekonnas hooldamise kui ka lapsendamise osas.

Varasemalt on Eestis kehtinud arusaam, et pigem ei peaks lapsendatud lastele nende minevikusündmusi avaldama ruttama, püüdes seeläbi lapsi kaitsta traumeerivate kogemuste eest. Iris Kumari (2013) on uurinud lapsendatute õigust teada oma päritolu läbi lapsendajate endi lugude. Tema uurimusest selgus, et lapsendatu võib sattuda keerulisse olukorda, kui talle ei räägita tema päritolust ja kui bioloogilised õed-vennad või vanemad keelduvad kohumisest. Samuti osundas autor, et kuna informatsiooni avaldamise näol lapsendatud isikule on tegemist delikaatse

ja isikute eraellu tungiva küsimusega, jääb see ükskõik, kumba pidi seadusandja ka ei otsusta õiguslikku poolt lahendada, ühe poole jaoks alati riivavaks. Hetkel aga tundub kaalukauss Kumari arvates olevat kaldunud lapsendajate ning bioloogiliste vanemate kasuks ning paraku lapsendatud isikute kahjuks.

Hetkel ei ole kuigi palju infot selle kohta, milline on perest eraldatud lapsi kasvatavate ning toetavate täiskasvanute hoiakud ning oskused lapsele tema loo tutvustamise osas. 2019. aastal viidi Eestis läbi küsitlus „Asendushooldusele paigutatud lapse õigus identiteedile“ (MTÜ Oma Pere, 2019) inimeste hulgas, kes puutuvad otseselt kokku perepõhisele (lapsendajad, eestkostjad, perekonnas hooldajad) ja institutsionaalsele asendushooldusele (asenduskodu/perekodu) paigutatud lastega. Küsitluse eesmärgiks oli saada sisendit seminari „See on minu lugu“ korraldamiseks, et nimetatud teemat paremini avada ja seminar paremini õnnestuks.

Küsitluse tulemustest lähtub minu arvates väga oluline informatsioon Eesti asendushoolduse arengukohast, nimelt töid vastajad (107 inimest) muuhulgas välja järgmist: „lapsel on oma illusioon või ettekujutus oma päritolust, perel aga oma info – kuidas leida see õige tee“ – populaarsuselt teisel kohal vastuste hulgas; ning „puudub teadmine kuidas rääkida, millal rääkida, kui palju rääkida, mis vanuses lapsele mida rääkida“ – populaarsuselt neljas vastus. Sama küsitluse koostajad on osalejate vastuste põhjal kokkuvõtvalt välja toonud, et: „vanematel (s. h kasvatajatel) puudub ressurss: aeg ja oskused (ka tahe) lapsega rääkimiseks ja talle asjade selgitamiseks. Kui paljud seda tegelikult oluliseks peavad?“ ning „pole oskusi ega teadmisi, kuidas lapsega rääkida, kuidas küsimusi küsida.“. Seega saab küsitluse tulemustele tuginedes väita, et mitte ainult laste seisukohast on vajadus toe järele identiteedi loomise ja oma tausta tundma õppimisel vajalik, vaid ka lapsi kasvatavad, toetavad ja nendega töötavad täiskasvanute arvates on kirjeldatud toetusest Eestis hetkel vajaka.

Sageli on lastel, kes ei saa mingil põhjusel kasvada oma sünniperes, lisaks oma bioloogilistele vanematele olemas veel lähisugulasi ja/või toetav lähivõrgustik, kellel on oluline roll lapse elus. Sindi (2019) on kirjeldanud, et kodus kasvava lapse jaoks on lugude jutustajaks ja ka nende lugude hoidjad lapse vanemad ja pereliikmed. Vanemad on nagu varasalv, kes talletavad lapse mälestusi fotoalbumite, lugude jms abil ja nii kasvavad lapsed perekonnalugude keskel. Asendushooldusel kasvavate laste puhul see sageli nii ei ole, sest paljud elusündmused on lastele teadmata või segased. Näiteks kui laps on vahetanud palju elukohti (erinevad asenduskodud või hoolduspered), siis tema mälestustes võib minevik tuhmuda, muutuda katkendlikuks, kui elu eelmine periood jääb mõtestamata või kui sellest enam keegi ei räägi. Asendushooldusel kasvavatel lastel võib sageli

olla piiratud juurdepääs oma eluloo faktidele ning selle tõttu puudub ka võimalus luua tähendusi minevikus toimunud ja olevikus toimuvale. Selline teadmatus võib tekitada segadust ka lapse enesemõistmises ja kahjustada eneseteadlikkust. Seetõttu on sünniperest eraldatud laste puhul oluline, et teda ümbritsevad täiskasvanud mõistaksid lapse lähivõrgustikku kuuluvate turvaliste inimeste ja lapse vahelise sideme säilimise olulisust. Need inimesed, kellega lapsel on turvaline ja toetav suhe, kannavad olulist rolli lapsele olulise informatsiooni edasi säilitamisel ja edasi andmisel, seetõttu ei tohiks neid suhteid liiga kergekäeliselt katkestada.

Kuid täiskasvanud, kes lapse minevikus aset leidnud juhtumitest ongi teadlikud, ei pruugi alati omada piisavalt oskusi, teadmisi ning sageli ka julgust, et lapsele tema lugu turvalisel moel ja teda kahjustamata tutvustada. Näiteks Hooley (2016) arvates on selles protsessis palju väljakutseid ning ebakindlust, kui lapse hooldajad, kasvatajad jm püüavad jagada informatsiooni lapse mineviku kohta. Tema sõnul on tarvis, et täiskasvanud oleksid sellel teekonnal teadlikud ning toetatud, kuna informatsiooni kui faktide lihtne esitamine võib lapsele kasu asemel teha hoopis kahju. Sama allikas väidab, et ikka veel ei pinguta perest eraldatud laste kasvatajad ja hooldajad piisavalt, et lapse looga teda toetaval ja turvalisel moel tegeleda. Väidetavalt on see teema, mida endiselt välditakse, kas siis teadlikult, või aja- jm ressursipuuduse tõttu mitte nii teadlikult.

Tuginedes eelnevale saab tuua välja, et oma loo tundmise ning identiteedi säilimise teemad on olulised kõikidele oma sünniperest mingil põhjusel eraldatud lastele ning sageli vajavad lapsed nendes protsessides turvalise täiskasvanu abi ning tuge. Lisaks võivad tuge vajada ka täiskasvanud, kellel puudub piisav teadmiste- ning oskuste pagas, et lapse mineviku ning identiteediga seonduvate teemadega turvalisel, eakohasel ning lapse heaolust lähtuval moel tegeleda.

Üheks võimaluseks kirjeldatud teemaga tegelemiseks (lapse kujunemisloo ning minevikus toimunud sündmuste teema avamiseks) on elulootöö meetod. Alljärgnevalt tutvustan nimetatud meetodi teoreetilist ning ka praktilist poolt, samuti toon näiteid meetodi kasutamisest teiste riikide sotsiaaltöö praktikas. Teoreetilise lähtekoha tausta laiemaks avamiseks annan eelnevalt ülevaate narratiivsest lähenemisest ning selle seosest antud teema käsitlemisel. Et käesoleva uurimustöö teoreetilist raamistikku paremini tutvustada, kirjeldan ühes alapeatükis mh inimese identiteedi kujunemise lugu.

1.3 Narratiivne lähenemine

Et täpsemalt aru saada, kuidas inimese oma lugu kujuneb, kuidas luuakse omaenese narratiive, annan ülevaate mõnedest teaduslikest lähenemisest antud teemaploki avamiseks.

Üheks viisiks püüda kirjeldada, mis on narratiiv, valisin järgmise tsitaadi, mis iseloomustab narratiivi konstruktivistlikku käsitlust: „lood ei juhtu inimestega tegelikult päris maailmas, vaid need luuakse inimeste peas ning lood kujunevad nende inimeste teadvuses, kes oskavad lugusid edasi anda“ Bruner (1987). Siit lähtuvalt võib sõnastada, et narratiiv on inimese poolt antud tähendus ja tõlgendus tema elus aset leidvatele sündmustele ning see tähendus on tema enda poolt loodud. Just seetõttu on narratiivilähenemine oluline kasuperes kasvavate laste lugudega töötamisel. On äärmiselt relevantne silmas pidada, et see narratiiv, mille laps loob, on ainuõige ja selles ajahetkes kehtiv tõde. Siit lähtuvalt saab luua seose narratiivi lähenemise ja inimese identiteedi kujunemise vahele. Sedasama on välja toonud ka Polkinghorne (2010), kelle sõnul on narratiivne tähendus loodud selle kaudu, et miski on osake suuremast tervikust ning see miski on põhjustatud millegi muu poolt. Sama autor on veel välja toonud, et narratiivne tähendus keskendub nendele baasilistele aspektidele, mida inimesed kogevad ning mis puudutavad neid tegevusi ja sündmusi, mis inimesi mõjutavad.

Narratiiviteoreetikud on ammutanud tuge konstruktivistlikust epistemiooloogiast, et mõista inimese tähenduste loomise protsessi, ning nad väidavad, et lugude jutustamine ja ümberjutustamine aitab jutustajal saavutada jutu sidusust ning terviklikkust, mis omakorda on keskmeks narratiiviteooriale. Lood peavad olema ümberjutustatud ja ümberloodud, et laps saaks luua iseennast – see on protsess, mida lapsed peavad õppima üha uuesti kordama ja kogema ning see tuleb üksnes ajaga (Jirek 2017).

Narratiiv on kui inimese enda loodud tegelikkus tema eluloo kontekstis. Narratiivilähenemisel on samuti ajutised elemendid, seega teenib see lähenemine olulist funktsiooni, aidates lastel paigutada oma elusündmusi ajutisse järjekorda mitte ainult mineviku vaid ka oleviku ja tuleviku puhul. Kahjulike kogemuste osas sidusate narratiivide omamine on seotud traumast taastumisega, eriti, kui aset on leidnud narratiivi katkemine. Eluloo kasutamine ühe osana identiteedi informatsioonist on efektiivne, kuna inimesed kasutavad narratiive, et esitleda end kellenagi, kes jääb alati samaks, kuid siiski samaaegselt ka pidevalt muutub on (Bamberg 2011).

Narratiiv on sotsiaalselt konstrueeritud inimese enda poolt. Strömpl (2012) on kirjeldanud, et sotsiaalne konstruksionism kirjeldab sotsiaalset reaalsust tegelikkuse tähendusliku osana, milles sotsiaalne reaalsus kujutab endast tähenduste maailma, omistatagu tähendusi siis inimesest sõltumatuna eksisteerivatele looduslikele objektidele, inimestest sõltuvaile ühiskondlikele nähtustele ja protsessidele või inimeste vahelistele suhetele. Sotsiaalse konstruksionismi järgi saab Strömp'i sõnul inimesest konkreetne inimene ehk subjekt siis, kui tal areneb suhtlemises ja suhetes teiste inimestega mina-pilt ja identiteet. Sellest kirjeldusest lähtuvalt on inimsuhetel, inimeste suhtlemisel teiste inimestega ning suhestumisel objektidega väga oluline roll tema kujunemisel.

Täiskasvanud inimeste puhul on narratiivide loomine ning seeläbi lugudele tähenduste andmine oluline veel ühest aspektist lähtuvalt. Nimelt inimesed sageli õigustavad identiteedinarratiivide loomisel oma tegevust ja annavad selgitusi iseendale, oma suhetele ja kontekstile, milles nad tegutsevad, kasutades argumenteeritud vahendit, lugu, et selle kaudu kirjeldada oma tegevuste ja nende ajendite tagamaid (Maclure, 1993).

1.4 Identiteet

1.4.1 Mis on identiteet ning kuidas see kujuneb

On palju erinevaid definitsioone ja tõlgendusi, mis on inimese identiteet ja mis tähendust see endas kannab.

Nagu kõikide inimeste jaoks, nii ka asendushooldusel kasvavate laste jaoks on identiteedi kujunemine pidevalt kulgev protsess, mis on mõjutatud meie elusündmustest ning ka sellest, kuidas me maailma tajume, mõistame ja millist tähendust sündmustele anname. Ward (2011) on välja toonud, et identiteet on samaaegselt nii fikseeritud kui ka muutuv ning seetõttu on inimesel pidev vajadus neid konfliktseid osapooli lepitada, et oma eneseteadlikkust kehtestada. Asendushooldusel viibivate laste jaoks, kes võivad kogeda sagedasi muutusi ja piiritletud võimalusi, et luua kestvaid kiindumusmustreid, võib see olla osati väljakutseid esitav.

Inimese personaalne identiteet põhineb mitmete tähendustel, mis eristab inimest kui ainulaadset indiviidi. Need on ühtlasi ka kultuuriliselt tunnustatud tähendused, mis võetakse arvesse ja mis määratleb inimest ühe teatud kultuuriruumi liikmena (Burke & Stets, 2009).

Identiteet on miski, mis koosneb erinevatest tahkudest. Eriksoni (1994) arvates kannab identiteet inimese elus siduvat rolli. Noorukid ja noored täiskasvanud soovivad välja töötada iseenda maailmapildi, Erikson väitis, et see annab nende elule teatava ühtsuse ja eesmärgi. Sama autor kirjeldab, et kesksed ja arenevad elulood - mida me nimetame narratiivseks identiteediks – loovad enam-vähem sidusaks tervikuks kogu inimese elu, mis muidu võiks tunduda killustatud ja hajutatuna. Elulugusid võib seetõttu pidada enese erinevad aspekte ühendavaks ja elule eesmärki andvateks tervikuteks. Eriksoni sõnul on noorukite jaoks tänapäeva ühiskonnas väljakutseks tähenduslikkuse sõnastamine, leidmaks vastuseid identiteediküsimustele: kes ma olen? Kuidas ma sobin täiskasvanute maailma? Jm. Alates noorukieast käsitleme neid identiteediküsimusi mitmel erineval viisil: näiteks uurimise ja pühendumise kaudu, näiteks oma käitumises, hoiakutes, tunnetes ja eesmärkide püstitamisel. Pääseteeks selles viimati nimetatud protsessis on Eriksoni sõnul just enesemääratleva eluloo konstrueerimine.

McAdams jt (2006) kirjeldavad terminit *narratiivne identiteet*, mis koosneb lugudest, mida inimesed konstrueerivad ja räägivad enda kohta iseendale ja teistele inimestele, et määratleda, kes nad on. Samade autorite väitel on alates noorukieast ja noorest täiskasvanueast, meie narratiivsed identiteedid need lood, mille järgi elame. Taaskord saab siinkohal tõestust asendushooldusel kasvavate laste ja noorte identiteedi kujunemise toetamise vajalikkus.

Mida aga võiks tähendada konstrueeritud narratiivide kaudu enese identiteedi loomine ja selle säilitamine lapse jaoks, kellel puuduvad mälestused ning ka informatsioon oma minevikust, on raske arvata. H. Karu, (2013) on varasemalt uurinud, kuidas mõjutab lapsendatud inimesi ennast ja nende identiteedi kujunemist asjaolu, et nad on lapsendatud ning info nende minevikust on puudulik või on fakte muudetud/moonutatud. Autor on välja toonud, et kuigi enamus täiskasvanud lapsendatud kohanevad olukorraga hästi, peavad nad aktsepteerima, et neil on topelt-identiteet, mis võib olla raske, kuna oma bioloogiliste vanemate kohta teavad nad vähe või informatsioon nende kohta on põhiliselt negatiivne. Lapsendatud inimesed võivad tunda ärevust, kuna neil on kaks kultuurilist tausta. Lähtudes nimetatud uuringu tulemustest, saame eeldada, et identiteedi säilitamine asendushooldusele sattunud laste puhul ei pruugi olla süsteemselt toetatud.

1.4.2 Lapse õigus identiteedile

Perest eraldatud laste puhul räägitakse sageli eelkõige nende õigusest saada rahuldatud oma esmavajadused ning viibida turvalises kasvukeskkonnas. Vähem pööratakse esimeses järjekorras tähelepanu nende õigusele, mis puudutab identiteedi säilitamist. Igal inimesel on õigus

identiteedile ning laste puhul on see sätestatud ÜRO laste õiguste konventsiooni artikkel 8 kohaselt, mille järgi on lapsel õigus säilitada muuhulgas oma identiteet. Muuhulgas on ÜRO Lapse Õiguste Komitee identiteedi säilitamise õigust lapse parimate huvide esikohale seadmisest lähtuvalt sätestanud, et: „Kaaludes lapse kasuperesse või asendushooldusele paigutamist, pidades silmas usulist ja kultuurilist identiteeti, tuleb pöörata vajalikku tähelepanu soovitavale lapse üleskasvatamise järjepidevusele ja lapse etnilisele, usulisele, kultuurilisele ja keelelisele päritolule ning otsuse tegija peab lapse parimate huvide hindamisel ja väljaselgitamisel arvesse võtma seda konkreetset konteksti. Sama kehtib lapsendamise, lahutuse või vanematest eraldamise juhtumite puhul. Lapse parimate huvide arvestamine tähendab muuhulgas seda, et lastel on ligipääs nende päritoluriigi ja perekonna kultuurile (ja võimaluse korral keelele) ning võimalus saada infot nende bioloogilise perekonna kohta, vastavalt antud maa õiguslikele ja ametkondlikele regulatsioonidele“ (MTÜ Lastekaitse Liit 2014).

Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat selgitab, et rahvusvahelise õiguse kohaselt on lapse õiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud lapse identiteedi säilitamise õiguse kõrgetasemeline ja üsna üksikasjalik kaitse. See kaitseb ebaseadusliku sekkumise eest õigusesse säilitada oma seadusega tunnustatud identiteet, sealhulgas kodakondsus, nimi ja perekondlikud suhted. Lapsendatul on õigus saada teavet oma päritolu kohta. Lisaks on allikas eraldi välja toodud, et bioloogilistele vanematele võib küll anda juriidilise õiguse mitte avaldada oma isikut, kuid see ei tähenda absoluutset vetot (Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu 2015).

Kuid lapse õigust identiteedile võib mõista ja tõlgendada mitmeti, seda nii tema enda kui ka teda ümbritsevate täiskasvanute poolt. Sindi (2020) tutvustab kahte võimalust mõtestada lapse identiteediõiguse tähendust, seades fookusesse lapse osalemise ning vabaduse. Tema sõnul on üks võimalus lapsele ulatusliku vabaduse jätmine oma identiteeti puudutavates küsimustes ning sellisel juhul sekkutakse kõrvaliste isikute poolt identiteediõiguse kindlustamisel võimalikult vähe. Kirjeldatud lähenemist iseloomustab suhtumine, stiilis: „küll laps ise küsib, kui ta soovib, ja/või kui aeg on küps“ ning vastutavaks pooleks jäetakse laps. Teine viis lapse identiteediõigust toetada ning talle see tagada, on talle teadlikult nende tingimuste ja võimaluste loomine, mis aitavad lapsel oma identiteedi teemaga aktiivselt tegeleda. Sellisel juhul on lapse jaoks eakohasuse printsiibist lähtuvalt loodud tingimused, et äratada temas huvi oma identiteedi vastu. Taoline lapsest lähtuv lähenemine aitab kaasa turvalisele iseseisvumisele ning eneseteadliku, iseendaga heas kontaktis oleva täiskasvanud ühiskonnaliikme sirgumisele.

1.5 Elulootöö meetod

Järgnevad kaks alapeatükki kirjeldavad lahti, millised on antud magistritöö empiirilise osa baaslähenemise, elulootöö meetodi, mõned välja pakutud teaduslikud selgitused ja praktilised väljundid. See on vajalik, et selgitada paremini käesoleva uurimuse laiemat tausta.

1.5.1 Mis on ETM?

Minu magistritöö üheks põhiliseks kirjeldatud lähenemiseks on elulootöö meetod, mille rakendamist praktikas antud töö muuhulgas uurib. On keerukas defineerida, mida täpselt antud meetod endas kätkeb ning mida välistab, kuna see põhineb peamiselt inimeste elulooga seotud detailidega töötamisel. Sedavõrd omanäoline, kui on iga inimese elu ja lugu, ka just sedavõrd eriilmeline, subjektiivne ning individuaalne on töö tema elulooga.

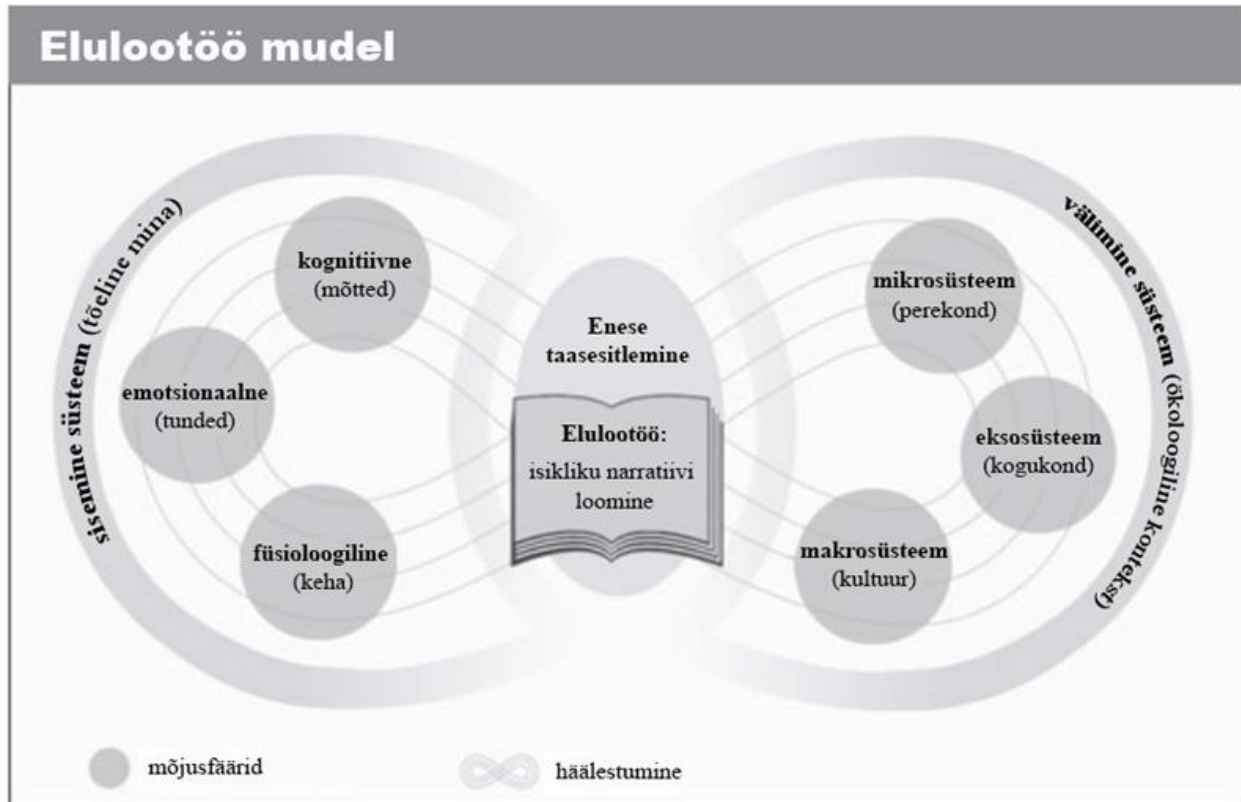
Kuna tegemist on pigem praktilist laadi (kuid väga suurt sisulist tähendust omava) meetodiga, on siiani väga palju kirjeldatud elulootöö meetodit kui sotsiaaltöö üht praktilist sekkumist. Nii on nt Willis ja Holland (2009) kirjeldanud elulootöö meetodit kui sagedasti kasutatavat sekkumist asendushooldusel viibivate laste ja noorte puhul, ning et on olemas mitmeid häid praktilisi juhendeid nimetatud meetodi kasutamiseks praktikas. Samad autorid mainivad siiski ka asjaolu, et siiani ei ole piisavalt uuritud elulootöö meetodi efektiivsust või selle kasutajate isiklikke kogemusi.

Nagu juba välja toodud, ei ole olemas ühest definitsiooni kirjeldamiseks, mis on elulootöö meetod (ETM) või kuidas seda täpselt kasutada, kuid tuginedes üldisele kokkuleppele, on meetod toetatud kiindumussuhete ja kaotuse teooriatega ning see aitab lastel mõista oma teekonda läbi asendushoolduse, toetades neid oma mälulünkade täitmisel ja oma mälestuste mõtestamisel (Watson 2019).

Väga palju on selgitatud elulootöö meetodi sisu läbi selle eesmärgi, milleks on aidata lapsel oma minevikus aset leidnud sündmustele ja sealt ammutatud ressurssidele ja tugevustele üles ehitada turvaline tulevik. Nii on näiteks ka Philpot ja Rose (2004) sõnastanud, et lapse elulooga töötamise peamine eesmärk on aidata lapsel mõista sündmusi oma minevikust ning aidata lapsel üles ehitada oma identiteeti: kujundada enda jaoks arusaam iseendast, mõista iseend, aga ka teha põhjendatud otsuseid edaspidiste suhete osas oma bioloogiliste lähedastega. Kõige üldisemalt võib öelda, et

elulootöö meetodi eesmärk on ühendada lapse minevik olevikuga, toetada lapse terviklikku arengut ja identiteedi kujunemist ning tema tulevikuväljavaateid.

Nagu eelnevates alapeatükkides kirjeldatud, on oma lugude loomine ja narratiivide kujundamine seotud sotsiaalkonstruksionismiga, kuna inimene on pidevas interaktsioonis iseenda poolt loodud tähenduste ning teda ümbritsevate inimestega. Sama on välja toonud Cook-Cottone (2007), kelle järgi on elulootöö meetod inimese eluloo konstrueerimine või rekonstrueerimine ning hõlmab nii inimese sisemiste protsesside (kognitiivsed, emotsionaalsed ja bioloogilised) kui ka perekonna, kogukonna ja kultuuri suhete ja väärtuste integreerimist, milles laps on arenenud. See eeldab kahe süsteemi – inimese sisemise ja väliste süsteemi – interaktsiooni (vt *joonis 1*). Näitlikkustav joonis aitab mõista, millised komponendid on omavahel seotud ning kuidas nad üksteist mõjutavad. Sisemine süsteem koosneb kolmest potentsiaalselt seotud ja suhtlevatest komponentidest, mis muutuvad ühes indiviidi arenguga: füsioloogiline mina (ehk keha), emotsionaalne mina (ehk tunded) ja kognitiivne mina (ehk mõtlemine). Väline süsteem hõlmab samuti kolme omavahel seotud integratsioonis olevat komponenti: mikrosüsteem (ehk perekond), eksosüsteem (ehk kogukond) ja makrosüsteem (ehk kultuur). Need nimetatud inimese süsteemid (sisemine ja väline) on pidevas omavahelises seoses.

Joonis 1: Cook-Cottone'i elulootöö mudel

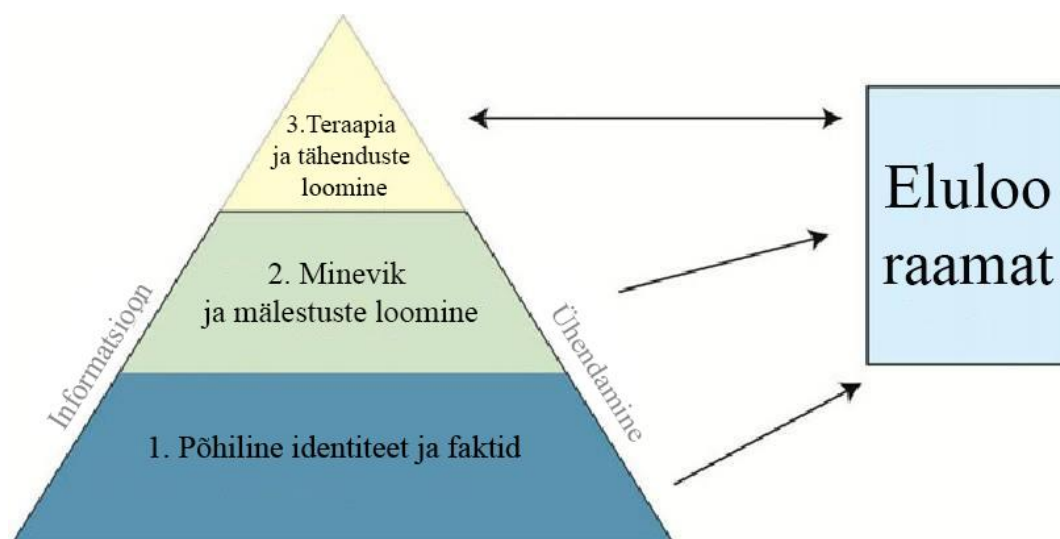
Elulootöö mudeli kasutamine annab lapsele võimaluse tunda kestlikkust. Mudel võimaldab meenutada elulugu ja teha seda koos täiskasvanuga, läbi omavahelise interaktsiooni. Selle narratiivi abil saab laps tunda, kes ta on maailma kontekstis. Cook-Cottone'i järgi on praktilisi meetodeid elulootöö mudeli rakendamiseks mitmeid. Näiteks eluraamatusse on soovitatav dokumenteerida kõik paigutused ja üleminekud ja muud olulised lapse elusündmused. Eluraamatut saab kasutada ka viisidena vanemate ja õdede-vendade külaskäikude struktureerimiseks. Külastusaega saab kasutada esemete kogumiseks (fotode tegemiseks või vanade fotode jagamiseks) ja mälestuste ning informatsiooni salvestamiseks. Samad autorid on rõhutanud, et kiindumus ja püsivus on elulootöö meetodi võtmetegurid. Uurijad ja teoreetikud usuvad, et elusündmuste meenutamine ja konstrueerimine võib olla seotud turvalise kiindumuse ja eneseteadvuse arenguga. Kiindumuse protsessi käigus kõik osapooled mäletavad ja hiljem jutustavad oma eluga seotud lugusid. Autorite arvates võivad elulootöö meetodi kasutamise tagajärjed olla üsna märkimisväärsed, kuna eneseteadvus, või uskumused ja hinnangud, mida inimesed iseenda kohta ülal hoiavad, võivad olla võimsad sisemised mõjutajad. On leitud, et eneseteadvuse pakub suunavaid mehhanisme, juhtides inimesi kriitiliste otsuste langetamisel ning mängides suurt rolli nende käitumise reguleerimisel. Asendushooldusel kasvavad lapsed peavad sageli suutma toime tulla suuremate arenguliste väljakutsetega, nagu näiteks hea eneseteadvuse ja enesehinnangu kujundamine ilma püsiva hooldaja või kasvukeskkonnata. See võib need lapsed asetada märkimisväärsesse emotsionaalsete raskuste ja võimaliku traumakahjustuse olukorda.

Nii nagu iga lähenemise, meetodi või sekkumise kohta, mida sotsiaaltöö praktikas kasutatakse, on ka kriitilist suhtumist, nii on Cook-Cottone (2007) veel märkinud, et ka elulootöö meetodi osas on avaldatud ka kriitikat. Kuid autori sõnul siiski empiirilised tõendid selle kahjulikust mõjust asendushooldusel viibivatele lastele puuduvad. 1970. aastatel kujunenud elulootöö keskmeks on eluraamatu koostamine ja tegevused selle ümber. Austraalia ja Inglismaa edendavad teadusuuringuid ja praktikat, mille kohaselt on juhtumitöötajatele ette nähtud eluraamatu käsiraamatud.

Baynes (2008) kirjeldab, et elulootöö meetod tekkis ajal, kui sotsiaaltöö oli tugevalt mõjutatud psühhodünaamilise lähenemise poolt ning sotsiaaltöö praktikud pidasid abistamise protsessis kõige kaalukamaks osaks oma suhet kliendiga. Samal ajal ilmus Suurbritannias raamat *Making Story Books* (Ryan and Walker, 1985). See algupärane allikas oli sellel maastikul ainsaks publikatsiooniks üle 15 aasta. Elulootöö meetodist kujunes esialgu nõ „ääreala“ lähenemine, mida sageli praktiseerisid ebapädevad peresotsiaaltöö tegijad või vähese väljaõppega praktikud.

Elulootöö meetod kui sotsiaaltöö tehnika loodi esialgu eesmärgiga märgata sünniperest eraldatud laste vajadusi läbi pikaajalise asendushoolduse silmade (Baynes 2008). Meetod koosneb kolmest põhielemendist: 1. Väärtuslike objektide, fotode jm mälestusesemete kokku kogumine; 2. Kirjaliku loo loomine, mis selgitab lapse liikumise põhjuseid ja annab informatsiooni sünnipere liikmete kohta; 3. selle loo tähenduslik ning arusaadav edasi andmine lapsele. Mõned lapsed on aktiivselt töösse kaasatud näiteks läbi mängu, joonistamise ja eelmiste hooldajate külastamise, samas kui teiste laste (näiteks beebina adopteeritud) jaoks on nende lugu nende jaoks kirja pandud, et tagada vajaliku info kättesaadavus, kui nad suuremaks kasvavad. Elulootöö meetod on protsess, mitte nõ lõplik tulemus, seetõttu vajab enamik lapsi selle protsessi juurde tagasi pöördumist turvalise täiskasvanu toel, kuna nende arusaam nendega juhtunust ajas muutub. Kuigi elulootöö meetod pole teraapia, võib see mõjuda terapeutiliselt ning seda saab kasutada sekkumisena, kui laps ei suuda mingil perioodil teraapias osaleda. See on üks emotsionaalselt nõudlikumaid ja oskuslikumaid ülesandeid kasuperele ning see võib aidata lapsel väga keerulistes olukordades mõista mis temaga toimub, väljendada oma tundeid, panustada otsuste loomise protsessi ning jagada oma lugu uue perekonnaga (Baynes, 2008).

Pisut näitlikumalt kirjeldab Humphreys' ja Kertesz'i (2015) elulootöö püramiid (vt *joonis 2*) ühe viisina kontseptualiseerimaks mälestuste, identiteedi ja elulootöö vahelist suhet. Püramiid eristab informatsioonipanga kahte osa: esiteks, baasilise identiteedi ja praktilise info säilitamise tähtsus; ja teiseks, lugude ja mälestuste talletamise vajadus, toetamaks inimese identiteeti ja enesehinnangut.

Joonis 2: Elulootöö püramiid

Et oleks lihtsam aru saada, kuidas rakendada elulootöö meetodit igapäevases praktilises kokkupuutes asendushooldusel viibivate lastega, soovib Rose (2012) samuti elulootöö meetodi praktikat jagada kolme kategooriasse. Tema sõnul jagunevad kategooriad järgmiselt: töö looga (*Story Work*), töö elulooga (*Life History Work*) ja eluloo teraapia (*Life Story Therapy*). Esimene etapp, töö looga, võtab fookusesse selle, kuidas laps ise räägib oma lugu nii, nagu tema seda mõistab; teine etapp, töö elulooga, kaasab hooldaja panuse lapsele tema loo tutvustamisel. Nende kahe etapi vahel asetseb kolmas, eluloo teraapia etapp, mis keskendub mitte ainult sellele, kuidas laps ehitab üles oma arusaamist oma minevikust, vaid toetab ka lapse ja tema hooldaja vahelise sideme arengut. Töö elulooga etapp on hinnatud nende poolt, kes vaidlevad, et on siiski oluline lapse jaoks, et tal on faktid oma elu kohta, et nad oleksid võimelised mõistma, kes nad on. Kuid siiski, lihtsalt informatsiooni toimetamine lasteni võib olla problemaatiline, kuna seda võidakse lastele esitada kui „fakti“, arvestamata asjaolu, et see info võib sisaldada mitmeid tõlgendusi ja mõistmisi, mis võivad „fakte“ moonutada. Samuti võib informatsioon minna kaduma, olla halvasti salvestatud või mõjutatud salvestaja poolt. Sellises ebaselguses ja mitmete narratiivide poolt mõjutatud olles, võib laps sattuda segadusse ning luua seoseid iseenda loo ja valesti edasi antud narratiivide vahel. Lisaks ei anna seesugune püüd lapsele „fakte“ edasi anda talle võimalust iseenda loost aru saada omal moel ja enda arusaamist mööda.

Elulootöö meetodit on seostatud ka kiindumusteooriaga, kuna lapsed, kes on varases eas kogenud ebakindlat või kaootilist kiindumust, ei pruugi saada oodatud vajaduste rahuldamist oma hooldajalt. Kindla ja turvalise suhte ehitamine võtab kaua aega ning see on üheks olulisemaks aluseks misiganes sekkumisel lapse psühholoogiliste teemade ja vajadustega tegelemisel, sh minevikus aset leidnud sündmuste ning identiteedi ülesehitamise teemadega (Hooley jt., 2016).

On siiski oluline siinkohal üle rõhutada, et töötamisel lapse ja noore elulooga on kõige olulisem kogu protsess, mitte selle valmistulemus, kuna nii nagu elu liigub edasi ja muutub pidevalt, nii on ka eluloo mõtestamine ja mõistmine pidevas muutumises ja seega saab ka elulugu ja minevikusündmusi üha uuesti ja uuesti (ümber)mõtestada.

1.5.2 Elulootöö meetodi kasutamine

Suurbritannia kontekstis peetakse elulootöö meetodit heaks praktikaks asendushooldusel viibivate laste puhul ning nende osas, kes on jäädavalt kasuperesse paigutatud, lasub lapsendamisagentuuril

kohustus luua lapsele eluraamat, seda sätestab Suurbritannia Lapsendamise ja Laste seadus (*Adoption and Children Act 2002*).

Kui vaadelda Suurbritannias kujunenud praktikat ning mõjutusi, siis elulootöö meetod võeti Suurbritannias kasutusele 1960ndatel aastatel ning see kogus suuremat kasutuspinda seoses laste pikaajalise paigutuse ja lastega otsese juhtumitöö tegemise vajadusega 1980ndatel aastatel. Otsest, üks-ühele tööd lastega toetasid õigusaktid, nagu Laste Seadus (1989) ja Lapsendamise ja Laste Seadus (2002), milledest viimane nõuab, et lastele antaks infot nende tausta ja mineviku kohta. Kuigi elulootöö meetodi kasutamiseks praktikas on olemas mitmeid õigusakte, on ilmnunud kasvavad mured seoses sellega, et sotsiaaltöötajatel on üha enam puudu võimalus ja kogemus töötamiseks otse lastega (Willis ja Holland 2009).

Siiski on sotsiaaltöö praktikas aset leidvad sündmused enamasti seotud samaaegselt ühiskonnas aset leidvate muutustega. Nii on Baynes (2008) pidanud Suurbritannia puhul elulootöö meetodi taassünniks valitsuse rõhuasetuse muutumist lapsendamisprotsessi suhtes. Alates 2002. aastast nõuab sealne Lapsendamise ja Laste Seadus, et lapse toetatakse neid puudutava informatsiooni ja ajaloo tutvustamisega ning samuti suuremat kontrolli selle tegevuse üle. Siiski pole ka Suurbritannias kogu protsess kulgenud raskusteta, kuna elulootöö meetod ei anna väga selgesti mõõdetavaid tulemusi. Seetõttu on keerukas elulootöö meetodi kasutamist kontrollimine jm organisatoorsed küsimused. Jõulised meetodid praktika tulemuslikkuse hindamiseks tuleb veel välja arendada ning väga palju sõltub protsessi käigus loodud suhetest.

Nagu juba mainitud, ei saa väga selgelt loetleda, millistest komponentidest, harjutustest, väljunditest jm töö lapse elulooga koosnema peaks, kuid lihtsam on välja tuua, millele tuleks tähelepanu pöörata. Kindlasti ei tohiks olla töö lapse elulooga vaid kronoloogiline loetelu tema elus aset leidnud sündmustest. Ka Wrench & Naylor (2013) rõhutavad, et elulootöö meetod peab olema rohkemat kui lihtsalt lapse elus juhtunud faktide jagamine ja nende huvitaval kujul presenteerimine. Meetodi peamine eesmärk peab olema lapse jaoks oma loo mõistmine, et tal oleks võimalus edasi anda oma lugu, ja mis peamine - väljendada oma tundeid kõige selle suhtes ühele turvalisele täiskasvanule. Lapsed, kes pole kasvanud järjepidevas, turvaliselt reageerivas, emotsionaalselt häälestatud ja toetavas keskkonnas, mis toetaks nende toime tulemist tugevate tunnetega, ei õpi psühholoogiliselt eneseregulatsiooni teel end emotsionaalselt ega kognitiivselt toetama.

Samuti on elulootöö meetodi praktiseerimisel väga oluline mõtestada, millises ajajärgus töö lapse looga parajasti on. Holody & Maher (1996) on kirjeldanud, et äärmisel tähtis on rõhutada, et lapse

looga tegeletakse täna, siin ja praegu. Sekkumise alguses on fookuseks kindlasti lapse olevik ja tänane päev (abistavad küsimused, nt: Kuidas mul praegu läheb? Mis on minu jaoks hetkel olulised tegevused/asjad? Kes on minu jaoks tähtis inimene täna? Mis on minu tugevad küljed ja mis mulle huvi pakub? jmt) ning ei tohiks nii väga kaevuda minevikusündmustes, eriti kui tegemist on väga traumaatiliste sündmustega. Autorite sõnul ei ole olemas ühtegi selgesõnalist suunist, mis annaks ette ajalise raamistiku töös lapse looga, kuid võib väita, et minevikusündmused ja nende mõju lapse tänasele elule ja tulevikule nõ „tulevad pilti“ iseeneslikult, kui side lapse ja tema hooldaja vahel tugevneb. Seetõttu on äärmiselt oluline jälgida, milline on lapse seisund ning valmisolek ja huvi oma minevikuga tegelemiseks ning täiskasvanud toetaja peaks hindama oma suhet lapsega ja ka iseenda valmisolekut keeruliste teemadega tegelemiseks.

Ajalist mõõdet puudutab samuti Rose (2012), kes toob veel välja, et töö lapse elulooga ei saa käsitleda tema sünni-eelset aega ega tema esimesi eluaastaid, kuid erinevad killud tema loost võivad luua silla või täita tühimiku, perioodist, mil lapsel on vähe mälestusi või puuduvad need sootuks. Seega on äärmiselt oluline, et töö lapse elulooga võtaks fookusesse eelkõige lapse aktiivse osalemise iseenda loo loomisel ning keskenduks tänasele päevale ning tulevikule.

Üheks praktiliseks väljundiks töös lapse elulooga, on lapsega koos tema eluraamatu koostamine. Joy Rees (2009) on väitnud, et perest eraldatud lastele nende loo edasiandmine ja eluteele kaasaandmine on üheks keerukamaks ning suuri väljakutseid pakkuvamaks teemaks kaasaegse sotsiaaltöö praktikas. Selle keeruka teemaga tegelemise hõlbustamiseks on autori sõnul olnud heaks abimaterjaliks lapsele tema eluraamatu koostamine viimase 40 aasta jooksul. Esialgu kandsid koostatud eluraamatud pigem kronoloogiliste faktide edasiandmise ning fotode säilitamise eesmärki, kuid ajapikku hakati neis talletama ka sügavama tähendusega informatsiooni. Selleks võisid olla näiteks lapse joonistused, kirjutised jm tema poolt loodud mälestused oluliste momentide säilitamiseks ning hilisemaks meenutamiseks. Rees on veel välja toonud, et eluraamatu koostamine võib olla heaks praktiliseks abimaterjaliks, julgustamaks peresid lapse mineviku teemadega tegelema. See võib olla kasuliku tagajärjega lapse jaoks, mõistes minevikusündmusi positiivses võtmes ning tunnetades seeläbi oma identiteeti ja minapilti innustavana ka tulevikuperspektiivi silmas pidades. Eluraamatuid mõistetakse laialdaselt kui elulootöö meetodi tulemust, kuid seejuures ei tohiks unustada suuremahulist ning kestvat protsessi, mida kätkeb endas raamatu koostamise raames läbi viidud suhtlus ja otsene töö, sh tegevused lapsega.

Eelneva kirjelduse põhjal võib väita, et ühe elulootöö väljundiks on küll lapse eluraamatu koostamine koos lapsega, kuid siiski ei tasuks ületähtsustada raamatut kui tulemust. Kõige olulisem kirjeldatud meetodi puhul on protsess ning selle käigus kogetu kõikide osapoolte jaoks.

Kui püüda kirjeldada täpsemalt, milline võiks olla või millest koosneda lapse elu raamat (ka eluraamat), siis seda on kirjeldanud Rees (2009) on oma raamatus süvitsi. Raamat selgitab konkreetsemalt lahti lapse eluloo raamatu koostamise detailidele, selgitades, millele pöörata rohkem tähelepanu, millele mitte ning jagab praktilisi nippe, kuidas koos lapsega tema eluloo raamatut koostada. Tema sõnul mängib oma ajaloo selge mõistmine lapse elus tähtsat rolli, kuna see võimaldab lapsel elada turvalisemas ja selgemas olevikus ja planeerida ise oma tulevikku. Rees on veel rõhutanud, et tuleb vahet teha elulootöö meetodil ja lapse eluraamatul, mis on üheks elulootöö meetodi osaks; tema sõnul peetakse elulootööd üldiselt protsessiks, mis aitab lapsel oma ajaloost paremini aru saada, samal ajal kui raamatut peetakse lõpptooteks. Lapsega suhtlemiseks kasutatakse autori sõnul erinevaid lähenemisviise: kuulamine, rääkimine, joonistamine, maalimine, mängimine, jutustamine, kaartide, sugupuude või muude diagrammide koostamine või liiva, savi, nukkude ja teiste interaktiivsete meetodite kasutamine. Elulootöö eesmärk on aidata lastel meeles pidada oma eluteed ning lahti mõtestada segadused ja arusaamatused oma minevikust.

1.6 Probleemipüstitus

Eestis ei ole siiani väga palju uuritud, kuidas perest eraldatud laste heaolu ning käekäiku mõjutab töö nende loo ja identiteediga.

Praxise uuring (Osila jt, 2016) asendushoolduselt elluastuvate noorte kohta toob välja, et tavapäraselt on laste loomulik kasvu- ja arengukeskkond perekond, kus laps omandab iseseisvaks eluks vajalikud oskused ning mis pakub probleemide tekkides lapsele tuge. Asendushooldus on loodud vanemliku hoolitsuseta jäänud või väga rasketes tingimustes kasvavatele lastele ja noortele, et pakkuda neile paremat kasvu- ja arengukeskkonda ning tagada neile hea ettevalmistus iseseisvaks täiskasvanueluks. Sama uuringu tulemuste hulgas tuuakse välja, et asendushoolduselt ellu astuja puhul on tema edasise toimetuleku puhul märgilise tähtsusega võrgustiku olemasolu ning sellesse peaksid kuuluma ka noore bioloogilised vanemad. Sama uuring toob veel välja, et asendushoolduselt elluastunud noorte puuduv või nõrk side oma hooldajate, perekonna, sõprade

ja naabruskonnaga võib tingida sotsiaalse isolatsiooni tunnetamist, üksindust ja identiteedikriisi. Ning lisaks, et kasuperes kasvanud noortel on võrreldes asenduskodus võrsunud noortega sotsiaalsed võrgustikud tugevamad, mis võib toetada ka tulemuslikumat siirdumist iseseisvasse ellu. Sama uuring sedastab, et sidemete katkestamine bioloogiliste vanematega põhjustab lapsele sügavaid identiteedi probleeme, mistõttu asendushoolduse noored, kes on kontaktis oma bioloogiliste vanematega, saavad paremini tulevikus hakkama kui noored, kellel puudub selline kontakt.

Siit tekib minu jaoks küsimus, kas üheks taoliseks sekkumiseks, mis võiks pisut nimetatud probleemi ennetada ja/või leevendada, võiks olla elulootöö meetod, mille abil asendushooldusel viibivate laste ja noorte identiteedi kujunemist toetada.

Sindi ja Strömpl, (2019) uurisid etnograafilise uurimuse käigus, kuidas toetatakse asenduskodus elava lapse identiteedi kujunemist, kui uuritavateks olid kaheksa Eesti SOS Lastekülas elavat noort. Tulemustena tõid autorid muuhulgas välja, et lapsed tahavad rääkida oma elust (sh minevikust) ning nad ei pruugi kanda oma minevikuga seondult endas negatiivseid emotsioone. Autorid sedastasid kokkuvõtvalt, et töö lapse elulooga võib olla heaks võimaluseks, et oma sünniperest eraldatud last tema teel toetada, talle oma minevikusündmuste tõlgendamisel abi pakkuda ning seeläbi tema positiivse identiteedi kujunemist jõustada.

Oma magistritöö teemani jõudsin läbi oma töökogemuse suheldes mitmete peredega, kes kasvatavad teistest vanematest sündinud lapsi. Olen täheldanud, et Eesti pered ei ole alati väga alati abi küsima ning võib tekkida olukordi, kus pered jäävad hätta, kuna kvaliteetne abi ja tugi ei jõua nendeni vajalikul hetkel. Oma töös kohtasin kasuperesid, kes tõid välja, et nad vajaksid abi ja tuge oma lapsele tema loo (minevikusündmused, mida laps ei mäleta, mälestusesemete taasloomine jm) jutustamisel ja selgitamisel. Oli peresid, kes täheldasid, et vajaksid rohkem teadmisi ja oskusi lapsega tema minevikusündmustest rääkimisel. Tänapäevases Eestis ei räägita enam varjatud ja lapse ees saladuses hoitud lapsendamisest, vaid rõhutatakse kõikidele eestkostehooldus- ja lapsendajaperedele, kui oluline on lapsele ausalt ja avatult tema kujunemisloost rääkida, et toetada tema tugeva identiteedi ja eneseteadlikkuse kujunemist. Muja maailmas on välja kujunenud praktika teistest vanematest sündinud lapsi kasvatavate perede (käesolevas magistritöös nimetatud ka katusnimetusega kasupered) toetamisel praktiliste nõuannete, toetusgruppide jms näol, nt Suurbritannias on kohustuslik eraldatud laste puhul nendele oma loo tutvustamine elulootöö meetodi abil. Eestis sellele tegevusele veel väga suurt tähelepanu ei pöörata

(eriti, mis puudutab perede toetamist selles protsessis), kuid on jäänud kõlama, et pered väga ootavad ja vajavad selle-alast tuge, abi ning praktilisi näpunäiteid.

Teistes riikides on viidud läbi rida uurimusi, mis kirjeldavad elulootöö meetodi kasutamise mõju inimeste elukvaliteedile. Käesoleva magistritöö koostamise põhjus tulenes soovist pakkuda Eesti kasuperedele elulootöö meetodi kasutamist laste identiteedi arendamiseks ning hinnata seda kogemust. Sellist uuringut ega elulootöö meetodit pole keegi veel Eestis kasutanud ega uurinud. Sellest lähtuvalt on minu magistritöö uurimisprobleemiks see, et pole varem pakutud ega uuritud kasupere vanemate kogemusi elulootöömeetodi rakendamise kohta, kuna selline meetod on Eestis uudne. Et saaks hinnata kasuperede kogemusi, planeerin läbi viia kaks erinevat ala-uurimust. Elulootöö meetodi rakendamisele eelnev tegevusuuring keskendub kasuperede loo uurimisele, mis on vajalik, et meetodit kohandada – Eesti perede konteksti. Ning uurimus, mis kogub ja esitleb kasupere vanemate kogemusi elulootöö meetodi kasutamise kohta.

Sellest lähtuvalt on minu magistritööl **kaks eesmärki**: 1) uurida perede lugusid, et selgitada välja nende potentsiaal laste identiteedi kujunemise toetamisel; 2) pakkuda tuge elulootöö meetodi näol, et pered saaksid paremini tulla toime lapse minevikusündmuste mõtestamisel ning seekaudu identiteedi kujunemise toetamisel.

Tulenevalt töö teemast, uurimisprobleemist ning püstitatud eesmärkidest, esitasin uurimistulemusteni jõudmiseks järgmised **uurimisküsimused**:

1. Milline on pereks kasvamise lugu ja millist rolli kasuperede vanemad iseendal näevad? (Mis on kasuvanemaks olemise eesmärk?)
2. Milline on perede potentsiaal ja valmisolek laste minevikuga seotud teemadega tegelemiseks, sh elulootöö meetodi harjutuste tegemiseks?
3. Millisena hindavad kasupered elulootöö meetodi tuge lapse identiteedi kujunemise toetamisel?

2 UURIMUSE METOODIKA

2.1 Andmekogumismeetod

Lähtuvalt uurimisküsimuste püstitamisest, jagasin küsimustele vastuste leidmise tarbeks andmete kogumise kaheks erinevaks plokiks. Sissejuhatava intervjuu näol oli tegemist tegevusuuringuga, mille eesmärk oli koguda perede lugusid ning tutvustada elulootöö meetodit ja pakkuda harjutusi, mida koos lastega kodus läbi viia. Edasine uuring on elulootöö meetodi rakendamisega seotud kogemuste hindamine, mille tarbeks kogusin peredelt tagasisidet harjutuste läbiviimise kohta.

Uurimist planeerides püüdsin leida sobiva meetodi, mis annaks võimalikult täpse tulemuse püstitatud uurimisprobleemi lahendamiseks. Kalmuse, Masso ja Linno (2015) järgi on kvalitatiivse suundumusega uurimuste funktsiooniks avastada ja ilmutada tegelikkuse fenomene. Kvalitatiivne uurimisviis on teaduslik tegevus, mis otsib ja ilmutab tegelikkuse fenomene. Sellest tuleneb otseselt kvalitatiivse uurimuse valimite avatus ja paindlikkus. Sellest lähtuvalt on antud uurimuse eesmärgi saavutamiseks kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit, kuna eesmärk oli teada saada infot uurimuses osalevate inimeste isiklike kogemuste ja hinnangute kohta, mis puudutab elulootöö meetodi kasutamist lapse identiteedi kujunemise toetamisel. Kvalitatiivne uurimus on mõeldud teadmiste hankimiseks, et mõista paremini inimeste vahetuid tähendusi.

Oma uurimuse valiidsuse tagamiseks valisin kvalitatiivse meetodi, kuna kvalitatiivse uurimuse funktsiooniks võiks olla tegelikkuse varjatud tahkude ilmutamine ning seeläbi neile tähenduse andmine. Lähtuvalt sellest selgitusest võiks öelda, et kvalitatiivne uurimus võimaldab teada saada midagi, mis oma suurt tähtsust, kuid sellest otsesõnu ehk pole räägitud ning hiljem sellele teada saadud uuele informatsioonile ka tähenduse anda.

Atieno (2009) järgi tegeleb „kvalitatiivne uurimus eeskätt protsessiga, mitte niivõrd väljundite või tulemustega. Huvitatakse sellest, kuidas inimesed oma olemisele, kogemustele ja maailmale tähendusi omistavad. Uurimistöö kirjeldab, tuginedes andmetele, nagu sõnad või pildid. Kvalitatiivne uurimus on induktiivse iseloomuga: detailidele tuginedes luuakse abstraktsioone, kontseptsioone, hüpoteese ja teooriaid“.

Käesoleva uurimuse metoodika valikut mõjutas ka asjaolu, et lähtuvalt püstitatud eesmärgist, on antud uurimuse tuumaks saada teada inimeste subjektiivset tõe elulootöö meetodi kohta. Leavy (2015) järgi on kvalitatiivse uurimistöö olemuseks justnimelt inimeste uskumuste tõlgendus mingist “universaalsest tõest” ja objektiivsusest. Sama autor on toonud välja, et kvalitatiivse

uurimuse olemuseks on teada saada, kuidas me saame teadmisi selle kohta, mis juba olemas on ning kuidas mõjutab uurija suhe uuritavaga seda teadmist.

Kuna eesmärkideks oli antud magistriuurimuse puhul esiteks uurida perede lugusid, et selgitada välja nende potentsiaal laste identiteedi kujunemise toetamisel; ning teiseks, pakkuda tuge elulootöö meetodi näol, et pered saaksid paremini tulla toime tulla lapse minevikusündmuste mõtestamisel ning seekaudu identiteedi toetamisel, sobib kvalitatiivne meetod kõige paremini. Flick'i (2011) sõnastuse kohaselt võimaldab kvalitatiivne uurimine lõpptulemusena arendada välja uusi teooriaid ja lähenemisi. Sama autor on väitnud, et kuna andmete kogumine on tunduvalt mitmekesisem, kui kvantitatiivse uurimuse puhul, saab avastada uusi aspekte uuritavate olukordade puhul ning luua uusi hüpoteese.

2.2 Intervjuude ja uurimuse käik

Käesoleva magistritöö koostamisel on kasutatud osalusuuringut, sest see lubab uuringu läbiviijal olla probleemi lahendamisega seotud (Denzin ja Lincoln, 2008). Osalusuuringu valisin ka sel põhjusel, et see annab aktiivse rolli uurimuses osalevatele kasuperedele võimalusel mõjutada praktilise elulootöö meetodi materjali eestindamise protsessi, tuginedes enda kogemustele.

Lähtuvalt magistritöö teemast, eesmärkidest ning uurimisküsimustest, viisin andmete kogumiseks läbi mitu erinevat intervjuud nii näost-näku kohtumistel kui ka e-kirja teel. Minu algne eesmärk oli viia läbi grupiintervjuud, et anda uurimuses osalevatele peredele võimalus võimalikult palju omavahel kogemusi jagada ja muljeid vahetada. Paraku ei osutunud võimalikuks kõigile osalejatele sobilike grupiintervjuude läbi viimiseks ühiste aegade leidmine, seetõttu toimus 2 grupi- ja kolm individuaalset intervjuud. Samuti vastasid uurimuses osalenud pereemad minu poolt esitatud lisaküsimustele e-kirja teel, viimati nimetatud vajaduse tingis riigis kehtestatud eriolukord ning reaalse kohtumiste keeld.

Andmete kogumiseks viisin läbi poolstruktureeritud avatud küsimustega intervjuud: 2 grupiintervjuud ja 3 individuaalintervjuud reaalsel kohtumistel. Samuti vastasid osalejad küsimustele ka e-maili vahendusel. Poolstruktureeritud intervjuu valisin, sest soovisin võimalikult vähe saada faktilisi vastuseid, vaid kvalitatiivsele uurimusele omaselt pigem inimeste kogemusi ja arvamusi. Struktureeritud intervjuu fikseeritud küsimustega poleks ehk andnud võimalusi eriilmelise individuaalse ja kordumatu kirjeldava informatsiooni kogumiseks.

Kõik intervjuud on salvestatud, transkribeeritud ning märksõnade järgi kodeeritud, mille põhjal on tehtud analüüs. Põhirõhk antud magistritöö tarbeks läbi viidud uurimisel oli saada infot osalejate kogemuste kohta. Läbi intervjuuküsimuste soovisin esmalt teada saada, millised on perede lood, et selgitada välja nende potentsiaal ja valmisolek laste identiteedi kujunemise toetamisel (vt esimese kohtumise intervjuukava Lisa 1). Uurimustulemuste välja selgitamiseks püstitasin intervjuuküsimused selliselt, et vastused võimaldaksid interpreteerida osalejate enda kogemusi ja mõtteid. Kõik intervjuud salvestasin ja transkribeerisin.

Oma magistritöö teise ala-uurimuse eesmärgist (pakkuda tuge elulootöö meetodi näol, et pered saaksid paremini tulla toime tulla lapse minevikusündmuste mõtestamisel ning seekaudu identiteedi toetamisel) lähtuvalt palusin peredel läbi viia kaks elulootöö meetodi harjutust. Et hinnata perede kogemusi pärast harjutuste sooritamist, kogusin neilt individuaalset tagasisidet kirjalikult (Lisa 2). Lisaks toimus ühine kokkusaamine uurimuses osalenud peredega pärast riigis kehtinud piirangute lõppu. Kohtumisel osales virtuaalsel teel üks ning kohal oli 3 uurimuses osalenud kasupere. Kohtumise peamiseks eesmärgiks oli anda peredele võimalus saadud kogemusi, mõtteid ja küsimusi omavahel vahetada ning analüüsida. Kõikidel kohtumistel jagasid osalejad oma lugu, kogemusi, tekkinud emotsioone ning tagasisidet. Nagu mainitud, on osalejate nõusolekul kõik kohtumised salvestatud ning käesoleva magistritöö koostamisel on saadud andmed tagatud konfidentsiaalsusega. Kõikidel näost-näku kohtumisel osales ka minu magistritöö juhendaja Judit Strömpl.

Minu palvel viisid uurimuses osalenud pered läbi kaks praktilist harjutust raamatust „Life story work with adopted and fostered...” (Wrench ja Naylor, 2013) kahe kuu jooksul. Kokkuleppe kohaselt sooritasid osalejaid harjutused, mis asuvad leheküljel 64 (harjutus „Minu elu kaart“, vt Lisa 3) ja leheküljel 65 (harjutus „Joonista oma perekond“, vt Lisa 4).

Harjutuse „Minu elu kaart“ käigus tuleb vanemal koos lapsega koostada/kujutada teos, mis kujutab tema elulugu, peegeldades tema enda kogemusi – nii positiivseid kui negatiivseid – ja erinevaid eluetappe. Juhise järgi võib laps kirjutada kuupäevi, nimesid ja kohti või kasutada pilte, fotosid, või sümboleid, et illustreerida oma lugu.

Autorite arvates on see alustuseks hea harjutus, et vanem saaks nõ „kaardistada“ iseenda jaoks, kuidas laps tänasel hetkel iseenda lugu, oma maailma ja ennast näeb. On äärmiselt oluline, et vanem lapse toetajana ei sekkuks, et tema lugu korrigeerida „õigete“ faktide, daatumite jmt infoga. On täiesti loomulik, et laps võib lisada detaile (kuupäevi, sündmusi jmt) mitte-kronoloogiliselt ning tegelikkusele mitte vastavas järjestuses ja täpsuses. Selle harjutuse eesmärgiks on hinnata

lapse positsiooni ja arusaamist tema loost elulootöö alguses. Vanem saab teada, mis pildilt puudu on, nähes, mida laps otsustab oma pildile lisada ja mida mitte. Lisaks saab vanem avastada, mis on lapse jaoks tema edusammud ja saavutused nii nagu ka raskused, mida ta on oma teel kohanud. Selle harjutuse käigus saab vanem võimaluse suurendada lapse toimetulekut ja enesekindlust ning tema lugu ei lähe liiga probleemi-keskseks (kuna laps juhib protsessi). Samuti saab selle harjutuse abil siduda ning ehitada vanema ja lapse vahelist suhet, kui nad ühistegevusena koos seda teost loovad/meisterdavad.

Harjutuse „Joonista oma perekond“ raames saab vanem paluda lapsel joonistada oma perekonda, et nad saaksid koos midagi vahvat teha. Kui laps vajab suunamist, võib vanem paluda joonistada mõnd konkreetset tegevust (ühine lõunasöök, jalutuskäik pargis vmt). Vanem saab rohkem teada tema pereliikmete kohta ning selle käigus võib olla huvitav avastada, keda laps otsustab pildile kaasata ja keda välja jätta. Muuhulgas on vanemal võimalus selle harjutuse käigus jälgida märke: kas laps joonistab ainult sünnipere või kaasab suurema ringi; kas pereliikmed asetsevad üksteisele lähedastikku või eraldi; kes on kellele lähedastikku joonistatud; kas lapse kirjeldused inimestest lähevad kokku sellega, mis on pildil kujutatud? Perepildi joonistamise eesmärgiks on muuhulgas hinnata lapse vaadet sellele, kes on tema pere ja kes kuuluvad tema pereliikmete hulka ning saada rohkem infot selle kohta, kus laps ennast positsioneerib peresüsteemis ja suhetes teiste pereliikmetega. Lisaks aitab vanemal see harjutus avada lapsega arutelu teemal perekond ja pereliikmete vahelised suhted ning saada infot selle kohta, milline on lapse nägemus oma sünniperest, sealsetest suhetest jm.

Autorite arvates on kasulik seda harjutust aeg-ajalt korrata, paludes lapsel joonistada/kujutada/kleepida/meisterdada oma pere erinevates situatsioonides või oma erinevaid perekondi (kui selleks on vajadus ja laps soovib oma perekondi eraldiseisvatena kujutada).

Tegemist on inglise keelse raamatuga, kuid need kaks harjutust tõlkisin ise eesti keelde, et lihtsustada uurimuses osalevate perede tegevust. Oli peresid, kes sooritasid vabatahtlikult ka lisaülesandeid nimetatud raamatust. Raamatus on väga-väga palju erineva sisu, taseme ja vormiga harjutusi, mis on oma loomult pigem praktilised. Väga paljud harjutused on seotud käelise tegevusega.

Oma uurimuse tarvis valisin välja just need 2 harjutust, kuna minu arvamuse kohaselt ei ole need üleliia keerukad, võiksid sobida igale vanusele ning sobivad antud teema avamiseks alguses väga hästi. Harjutuste abil on võimalik mõista, millisena laps tajub ümbritsevaid inimesi, keda näeb oma pereliikmetena, millised on tema suhted lähedastega ja mis on tema elus aset leidnud. Minu

eesmärk oli nende kahe harjutuse abil anda peredele alustuseks võimalus luua turvaline nõ „stardiplatvorm“, et nii laps kui tema pereliikmed, kes harjutuse tegemise juures on, saaksid võimalikult ühtemoodi alguses aru, mida laps mõtleb või tunneb nende teemadega seondvalt. Ma ei soovinud valida alustuseks liiga keerukaid harjutusi, kuid samas jätsin peredele võimaluse ka ise valida, kas ning milliseid teisi harjutusi nad ise vabatahtlikult lisaks sooritada tahaksid.

Valisin just selle raamatu oma uurimuses kasutamiseks, kuna minu arvamuse kohaselt on selles olevad harjutused suhteliselt lihtsad, kätledes endas toredaid ja küllaltki hõlpsasti sooritatavaid praktilisi tegevusi, mida võiks olla võimalikult meeldiv vanemal koos lapsega läbi viia. Samuti on see kirjutatud minu arvates võrdlemisi lihtsas inglise keeles ja sisaldab vajalikke näpunäiteid, lisainfot ning teoreetilisi selgitusi kirjeldatud harjutuste kohta.

Mõned harjutused sellest raamatust on siiski ka väga keerukad ning minu arvates eeldavad spetsialisti (nõustaja, terapeudi, psühhiaatri) kaasamist, et tagada lapse jaoks turvaline ning professionaalne tugi.

Nagu eespool kirjeldatud, oli andmete kogumisel olulise tähtsusega lisaks reaalsetel kohtumistel läbi viidud intervjuudele, minu ja osalejate vahelised kirjavahetused, milles sain esitada täpsustavaid lisaküsimusi. Samuti saatsid osalejad minu palvel mulle laste loomingut (pildid, joonistused, kollaažid jm), mis tekkisid elulootöö meetodi harjutuste tegemise käigus. Väga olulise ja märgilise tähtsusega olid minu jaoks perede poolt antud tagasiside harjutuste sooritamise kohta. See toimus enamasti vabas vormis, püüdsin võimalikult vähe osalejate mõtteid küsimuste kaudu suunata.

2.3 Valimi moodustamise protsess ja osalejate kirjeldus

Et jõuda uurimuse eesmärkide saavutamiseni, tuli leida sobivad pered, kes oleksid nõus antud magistritöö tarbeks uurimuses osalema. Selleks kasutasin peamiselt oma tööalaseid kontakte, saates e-maili teel uurimuses osalemiseks peredele kutse; eesmärgiks oli leida vähemalt 3-6 Eestis elavat kasupere. Minu hirm piisavalt suur valim leida oli suur, kuna oma subjektiivsele kogemusele tuginedes tunnetasin, et kasuperede näol on tegemist pigem tagasihoidliku sihtrühmaga, kes võimalusel tähelepanu väldivad. Seetõttu kasutasin sobiva valimi leidmiseks lisaks otsekontaktidele ka kaudseid kanaleid: Eesti kasuperesid koondava Mittetulundusühingu Oma Pere juhatus, kelle poole oma abipalvega pöördusin ja kes minu kutse lahkelt oma ühingusse

kuuluvatele peredele edastasid; lisaks avalikult oma isiklikku sotsiaalmeediakontot ning ka enda kolleegide abi.

Ühe variandina kasutasin veel üht võimalust, kuidas enda magistritöö jaoks valimit leida – minu poole pöördus 2019. aasta kevadel perede kontaktide saamiseks Tallinna Ülikooli tudeng, kes oli koostamas uurimustööd kasuperede ja bioloogiliste vanemate vahelise suhtlemise kohta. Nägin juba tookord siin head paralleeli minu enda magistritöö teemaga, ning palusin tal enda uurimuses osalevatelt peredelt küsida nende valmisoleku kohta osaleda ka minu uurimuses. Sõelale sellest grupist jäi erinevatel põhjustel siiski vaid üks pere, kes osales mõlemas uurimuses.

Minu uurimuse ning sellega kaasneva panuse osas väljendasid huvi väga mitmed pered üle Eesti, kokku 12 pere, mis oli minu jaoks väga suur üllatus. Kui olin neile selgitanud, mida ma neilt uurijana oma magistritöö raames ootan (ja see panus ning aeg on üpriski mahukas), langes nende hulgast 4 pere ära ajanappuse, meetodi sobimatuse või mõne muu põhjuse tõttu. Seejärel tegin järelejäanud 8 pere hulgas meelevaldse valiku ning välistasin ajalise ressursi piiratuse tõttu endast geograafiliselt kaugemal elavad perekonnad (3 tk), millest mul oli väga kahju. Seetõttu moodustas minu uurimuse valimi lõpuks pered, kes elavad kas Kesk- või Lõuna-Eestis (Tartu- ja Viljandimaal), mis tegi minu kui uurija jaoks kogu protsessi märgatavalt mugavamaks, kui üle-eestiliselt paiknev valim seda oleks olnud.

Valimi moodustasid oma nõusoleku uurimuses osalemiseks andnud kasupered, kes on oma juriidiliselt vormilt eriilmelised. Olin sellise valimi üle rõõmus, sest soovisin uurimust planeerides, et võimalikult erineva tausta ja looga pered prooviksid uurimuse käigus kasutada elulootöö meetodit.

Kokku andsid oma nõusoleku uurimuses osaleda **5 pere**, kelle seas olid: üks vanem, kes on käesolevalt SOS Lasteküla Eesti Ühingu perevanemaks viiele lapsele; kaks osalejat on oma kasvatatava(te)le lapsele (lastele) füüsilisest isikust eestkostjaks ja uurimuses osales ka kaks lapsendajat. Osalejate hulgas ei olnud ühtki hoolduspere, kuid pean tunnistama, et minu jaoks oli see pigem ootuspärane, kuna oma vormilt ja sisult on kasvamine hoolduspere just see asendushoolduse vorm, kus laps on kõige tõenäolisemalt oma loost teadlikum, kui näiteks lapsendatud või asenduskodus kasvavate laste puhul.

Sedavõrd väikese arvulise valimi puhul kartsin, et kui mõni pere peaks mingil põhjusel uurimuse läbi viimise ajal siiski loobuma, on minu magistritöö uurimustulemuseni jõudmine teatava

küsimärgiga. Kardetud stsenaarium ei osutunud siiski õnneks tegelikkuseks ning kõik 5 pereema, kes oma nõusoleku mulle algusest peale andsid, panustasid väga suurel määral kuni lõpuni välja.

Kõikide perede lood on väga erilised ja isemoodi, kuid neid ühendab vähemalt üks ühine nimetaja – kogemus kasvatada last, kellele nad pole ise elu andnud. Minu hinnangul andis perede erinev taust ning juriidiline vorm uurimisprotsessile huvitavaid nüansse. Kaudselt olid uurimuses osalejateks lisaks vanematele ka lapsed, kellel oli suur roll uurimustulemuste kujundamisel. Peredes kasvas erinevas vanuses ning koosseisus lapsi: oli eelkooliealisi ja teismelisi, oli peresid, kus kasvas ka bioloogilisi lapsi, oli üksikuid lapsi. Minu uurimuse tarbeks sooritas elulootöö meetodi harjutusi kokku 10 last, vanuses (4-10a), kokku 3 poissi ja 7 tüdrukut.

2.4 Andmeanalüüsi meetod

Nagu juba kirjeldatud, viisin andmete kogumiseks läbi mitmeid poolstruktureeritud intervjuusid ning palusin osalejatel esitada ka kirjalikku tagasisidet.

Kõik pered rääkisid esimesel kohtumisel oma loo: kuidas nad jõudsid selleni, et nende peres kasvab mittebioloogiline laps, kirjeldasid oma kogemusi asendushoolduse süsteemiga (sh süsteemi tugevused ja kitsaskohad), elust pisut teistmoodi elukorraldusega (vähemasti alguses) peres ning sellest, kuidas nad on senini lapsega käsitlenud tema päritolu ja minevikuga seotud teemasid. Kõik uurimuses osalenud pered soovisid rohkem teada saada elulootöö meetodist, et saada praktilist tuge oma lapsega tema loost rääkimisel. Perede motiveeritus uurimuses osalemiseks oli kõrge ja seetõttu oli minul autorina nimetatud uurimust sujuv ja kerge läbi viia.

Kuna uurimuse eesmärgiks oli analüüsida, mida intervjuueeritavad oma vastustes ja vabas jutus välja toovad, siis seetõttu kasutasin avatud kodeerimist. Kuna temaatilise analüüsi abil on võimalik selgitada intervjuudes sisalduvaid teemasid, mille kategooriate töötlemine võimaldab uurida nende omavahelisi suhteid ja seoseid Kalmus jt (2015), oli minu eesmärgiks leida vastustest sarnase tähendusega informatsiooni. Koondunud märksõnad grupeerisin sarnaste tõlgenduste tähenduste järgi kategooriatesse, millest lähtusin analüüsi koostamisel. Teemade koostamisel ja analüüsimisel juhindusin esialgu esitatud uurimisküsimustest. Samad autorid on sedastanud, et temaatilist analüüsi võib kasutada vähe uuritud valdkondade ja teemade uurimisel, nt sotsiaaltöö kliendigruppide tõlgenduste uurimisel, kui eelnevat teadmist uuritava valdkonna kohta on vähe ning kui uurimuses osalejate maailma mõistmine on eriti oluline. Seetõttu lähtusin intervjuude

töötlemisel temaatilisest analüüsist. Kategooriate koondamisel tekkinud tulemusi esitan peatüks nr 3.

Koodide kategooriatesse jagamisel kasutasin ka memode koostamist, et ise paremini kategooriates orienteeruda ning et vajalik informatsioon kaduma ei läheks. Memode kirjutamine aitab uurijal materjalis orienteeruda ning oma tõlgendusi ja oletusi meeles pidada. „Memo on justkui vahekokkuvõte, milles uurija paneb kirja oma oletused, tõlgendused, seletused ja muud mõtted, mida kogu kodeerimise ja kategooriate loomise protsessi ajal testitakse – tõestatakse või lükatakse ümber“ Kalmus jt (2015).

2.5 Uurija refleksiivsus ja eetilised põhimõtted

On oluline, et uurija suudaks kogu uurimisprotsessi vältel oma käitumist analüüsida ning hinnata. Kuigi olin kirjeldatud aspektist teadlik, kippus see aeg-ajalt siiski ununema ning keskendusin ikka aina enam uuritava teema avamisele ja uurimuses osalenud perede informatsioonitulva ära kaduma. Patton (2002) on rõhutanud, et uurija refleksiivsus on tähtis kvalitatiivse uurimuse koostamisel, ehk et, et uurija peab olema teadlik iseendast uurimisprotsessis, mis omakorda tähendab, et ta oskab näha oma väärtuste, kogemuste, eesmärkide ja uskumuste mõju sellele. Järgnevas alapeatükis kirjeldan, millised dilemmad, kitsaskohad ja probleemid mind oma magistritöö koostamise protsessis tabasid ning milliseid lahendusi neile püüdsin leida.

Pean tunnistama, et sedalaadi uurimuse läbi viimine oli minu jaoks esmakordne kogemus ning seetõttu seotud mitmete hirmudega. Esimeseks murekohaks oli adekvaatse suurusega valimi leidmine. Minus tekitas kõhklusi, kas minu teema võiks olla piisavalt huvipakkuv ning kõnetada kasu- ja kahju, et nad sooviksid osaleda. Samuti lisas ebakindlust asjaolu, et minu ootus uurimuses osalejatele oli võrdlemisi suur, kuna tegemist on osalusuuringuga, mis eeldab suurt panust osalevatelt peredelt (mitmed kohtumised, aja- jm ressursimahukad harjutuste sooritamised, analüüs ja tagasiside harjutustele jm). On ju teada, et lastega peredel pole just väga palju vaba aega. Oma eelarvamustest vabanemiseks püüdsin enda kõhklustele mitte mõelda.

Tundsin intervjuudeks ette valmistudes ja neid läbi viies esialgu suurt hirmu näida ebapädeva uurijana ning anda seeläbi peredele signaal, et tegemist ei ole tõsiseltvõetava uurimusega. Seetõttu hoidsin kogu aeg kuklas teadmist, et enda hoiakute ja suhtumisega võin mõjutada uurimuse käiku

ning püüdsin uurimuses osalejatega suhelda võimalikult professionaalselt ning vältida emotsioonidesse laskumist.

Uurimuse tulemuste tarbeks intervjuusid läbi viies analüüsisin ka enda väljendust, sh sõnastust kogu protsessi vältel. Püüdsin endale kogu aja teadvustada, et minu ametikoht Sotsiaalkindlustusametis võib mõjutada uurimuses osalevate perede vastuseid. Seetõttu rõhutasin väga sageli, mis on antud uurimuse eesmärk, kuidas on tagatud konfidentsiaalsus ning mis on minu roll magistrantuuri tudengina. Samuti oli minu jaoks suureks väljakutseks kohtumiste ajal võimalikult objektiivseks jääda, mitte sekkuda ning vaikselt kuulata, andes vastajatele pigem vastutav roll.

Püüdsin uurimust planeerides vältida olukordi, kui pean intervjuusid läbi viima digilahendusi kasutades või e-kirjavahetust kasutama ning seadsin ka uurimuse valimi üheks kriteeriumiks geograafilise läheduse. Siiski seadis riigis kehtestatud eriolukord ning reaalsete kohtumiste keeld piirangud, mis välistas mõneks ajaks minu kohtumised uuritavatega. Pean tunnistama, et mõnevõrra osutus tõeks minu eelarvamus selle kohta, et läbi ekraani või ka e-kirja teel toimunud infovahetus ei kanna endas siiski seda vahetut emotsiooni ning otsest infot, mida reaalsel kohtumistel on võimalik koguda. See oli kindlasti minu jaoks selles protsessi õppimise koht, kuidas siiski andmeid koguda, kui reaalsel kohtumistel intervjuusid läbi viia ei saa. Mul jäi üle vaid loota, et kuna enamikele uurimuses osalejatele (5st 3) olin ma varasemast tuttav ning esmakohumised käesoleva magistritöö intervjuude läbiviimiseks toimusid reaalsete kohtumiste näol, ei põhjusta suhtlus ekraani vahendusel ja e-kirja teel liiga suurt informatsioonikadu.

Intervjuude ajal oli minu suurimaks väljakutseks, nagu algajate uurijate puhul sageli, objektiivsus ja erapooletuks jäämine. Abiks olid aktiivse kuulamise võtete teadlik kasutamine ning minu juhendaja Judit Strömpli osalemine kohtumistel, kelle eeskujul suutsin olla erapooletum ning vähem sekkuda. Keerukas oli ka intervjuude kuulamine ja transkribeerimine, kuna täheldasin endapoolset sekkumist rohkem, kui oleksin soovinud. Siiski pean ütlema, et sellega on võimalik kohaneda ja ajapikku suutsin iseenda suhtes leebem olla. Mitmeid kordi intervjuusid üle kuulates suutsin aina enam keskenduda uurimuses osalejate poolt öeldule.

Nagu ilmselt enamike maailma inimeste jaoks, tuli 2020. aasta kevad minu jaoks teisiti. Pean tunnistama, et hetki, kui jaks oli otsa lõppenud ja tundsin, et soovin oma magistritöö koostamisest loobuda või pausi pidada, oli väga mitmeid ning paljuski olid need mõjutatud minu jaoks psühholoogiliselt ja emotsionaalselt keerukast olukorrast antud ajahetkel. Just seetõttu saan kinnitada, et kogu magistritöö koostamise protsess just sellel erilisel kevadel pani mind enda sisse

teisiti vaatama ning oma ressursse ümber hindama enam, kui minu senine õppeprotsess ja elukogemus seda võimaldanud on. Tagantjärgi võin tõdeda, et olen tänulik selle õpetliku kogemuse üle.

3 UURIMUSE TULEMUSED

Järgnevas peatükis annan ülevaate kasuperede lugudest. Tulemusi analüüsin intervjuude transkribeerimisel ja kodeerimisel tekkinud kategooriate kaudu, mida avan järgnevides alapeatükkides. Kategooriad kirjeldavad uurimuses osalenud intervjuueeritavate mõtteid, tundeid ning isiklikke kogemusi. Käesoleva magistritöö eesmärkideks oli esiteks uurida perede lugusid, et selgitada välja nende potentsiaal laste identiteedi kujunemise toetamisel; ning teiseks pakkuda tuge elulootöö meetodi näol, et pered saaksid paremini tulla toime tulla lapse minevikusündmuste mõtestamisel ning seekaudu identiteedi toetamisel. Käesoleva uurimuse tulemustena esitlen muuhulgas ka perede hinnanguid ja soovitusi elulootöö meetodi harjutuste tegemise kohta.

Intervjuude käigus uurisin muuhulgas peredelt, milline on nende lugu, millisena näevad nemad oma rolli lapse kasvatamisel ning palju muud, mille tulemusi avan alljärgnevalt.

Uurimuse osalejate konfidentsiaalsuse tagamiseks ei kasuta ma oma töös intervjuueeritavate nimesid ega koondnimetusi, vaid esitan tulemusi ja perede poolt välja toodud infot teemade kaupa.

3.1 Pereks kasvamise lood

On väga erinevaid põhjuseid, miks üks inimene otsustab avada oma südame ja kodu, et pakkuda armastust, hoolt ja tuge lapsele, kes ei pärine otseselt temast. Iga uurimuses osalenud pere lugu on eriline ning kordumatu, kandes endas palju elamusi ning emotsioone. Pered olid oma taustalt minu hinnangul võrdlemisi erinevad, nii vormilt (oli füüsilisest isikust eestkostjaid, lapsendajaid kui ka perekodu perevanem), kuid kindlasti eelkõige oma loo poolest. Põhjused teisest vanemast sündinud lapse kasvatamiseks on igal perel väga isiklikud ning omanäolised ning vastajate kogemused kasupereks saamisel (sh põhjused, motiiv ning ajend) olid samuti võrdlemisi erinevad. Seetõttu olid ka lapse (laste) ja emade kokkusaamise lood omanäolised ning erineva emotsionaalsuse tasemega. Minu uurimuses osalenud perede lood ja tausta tegi eriliseks ka asjaolu, et laste arv ning päritolu on peredes erinev. Näiteks oli peresid, kus on kasvamas ka bioloogilisi lapsi ning vanemaid, kelle mõni laps või mõned lapsed on praeguseks juba täisealised. Esmakohtumistel palusin, et pered ise kirjeldaksid oma pereks kasvamise lugusid iseenda kogemuse põhjal läbi enese silmade ning tooksid välja, mida ise seejuures oluliseks peavad.

Lood pereks kasvamise kohta sisaldasid muuhulgas tööga seotud sündmusi ehk näiteks seda, kuidas üks pereema asus tööle SOS lastekülla ja sai väga suurt tuge vajavad ning konfliktiselt käituvad õed-vennad; „*Kui mina sinna läksin tööle, siis öeldi, et see on kõige raskem maja; ma ei kujutanud ette, et nii raske*“. Perevanem kirjeldas, et läbi tööalase toetuse, laste siira oleku ja enesekasvu on ta saanud palju abi ning tunneb end praeguses positsioonis hästi. Tema loos jääb kõlama, et läbi usaldusliku sideme ja lastega ausalt suheldes on ta saavutanud nendega hea kontakti ning soovib seetõttu proovida elulootöö meetodit, et aidata lastel mineviku teemadega tegeleda.

Nagu juba mainitud, olid minu hinnangul perede lood oma emotsionaalsuse tasemelt erinevad. Mitmed lood olid seotud ootamise ja sellega kaasnevate emotsioonidega. Näiteks ühe pere lugu jutustas seda, mis eelnes lapse saamisele: pikk ja vaevaline ootus; „*Ootasin teda 3 aastat järjekorras...*“. Selle pere lugu sisaldas kannatlikkuse tunnet. Ka teine lapsendajapere, kes uurimuses osales, kirjeldas ootamise aega kui pikka perioodi, mille jooksul jõudis pere selle isegi pisut ära unustada. Nende esimese lapse perre tulekule eelnes kauaaegne ja vaearikas nurjunud kunstliku viljastamise katsete teekond.

Perele jutustustes oli nii positiivseid kui negatiivseid üleelamisi. Jäi kõlama, et koos on üle elatud nii mõndagi, mis neid vanemaid ja lapsi ühiseks tugevaks pereks kokku ühendab. Ükski vanem ei kirjeldanud oma lugu kui midagi lihtsat ja enesestmõistetavat, jutust kumas läbi teadlik valik ning raskuste ja kriiside pidev läbi töötamine ning selle kaudu tugevamaks kasvamine nii indiviidi, lapsevanema kui ühtse perekonnana.

Ühes peres oli koos kasvamas bioloogilised lapsed ning lähisugulase laps. Kuna tegemist on ühe suure perekonna traagilise looga, esines nende suhetes keerulisi nüansse; „*Parem on, kui ta meie juures kasvab, ja nii on nädalast-nädalasse läinud ja nüüd on juba 4 või 5 aastat. Hetkel ta ise päris täpselt ka ei tea, miks ta oma vanematega koos ei ela*“. Selle pere lugu oli keerukas ja sündmusterohke, sisaldades raskeid hetki, mis on väljakutseks kogu perele.

Mitmed vanemad tõid oma pere lugusid kirjeldades välja, et bioloogiliste õdede-vendade vahel on maagiline seos, mida on kõrvalt väga huvitav jälgida. Ühes peres oli juhtunud nii, et kui ema enda bioloogiline laps sai täiskasvanuks ja elas juba kodust eemal, siis otsustasid vanemad pühenduda teiste laste kasvatamisele. Nüüd on peres neli last, kelle hulgas on õdede paar ja vendade paar; „*Kaks õde on hästi sümbiootiliselt omavahel seotud, nagu seened. Tajuvad üksteist niimoodi, et üks mõtleb ja teine juba teeb. See muudab meie elu väga värvikaks...*“.

Kokkuvõttes jäi minu kui uurija jaoks kõlama, et vanemad sooviksid oma lastega ja nende looga rohkem tegeleda ning teha seda lapsest lähtuval ja toetaval moel. Kõik pered tõid välja, et sooviksid lastega mineviku teemasid ja nende eluga seonduvat arutada ja sellest lähtuvalt laste toimetulekut parendada. Kõlama jäi perede kõrge motivatsioon oma laste toetamisel.

3.2 Lapsevanema roll kasupere vanemate silmis

Bioloogilisel teel lapsevanemaks saades ei pruugi inimesed alati väga palju mõtestada, millist tähtsust ning vastutust kannab tema jaoks lapsevanemaks olemise roll.

Oma uurimuse ühe eesmärgini jõudmiseks palusin osalejatel esmakohtumistel muuhulgas kirjeldada, millisena nad näevad enda rolli kasuvanemana. Ma ei täpsustanud, millele täpsemalt võiks tähelepanu pöörata. Intervjuude põhjal saab välja tuua, et vanemad on kasuvanema rolli ja selle funktsiooni peale palju mõelnud. Vastustest jäi kõlama selge rolli kirjeldus ning sõnastus. Küsimusele, mis on peamine mõte või kasuvanemaks olemise rolli eesmärk intervjuueeritava jaoks, vastati minu hinnangul võrdlemisi sarnaste märksõnadega: ausus, avatus, lapsevanema rolli tähtsus ning mõtestatus; „...pead olema sina ise...“; Mitme intervjuueeritava vastusest käisid läbi märksõnad, nagu *töö iseendaga, oma tassi täitmine*, jm, andes märku sellest, kui oluliseks kasuvanemad peavad oma rollile tähenduslikkuse andmist läbi teadliku iseendaga tegelemise.

Mitmel korral toodi välja, et kasuvanemaks olemise roll annab enda heaolule ning enesekasvule palju juurde, kumas läbi reflekteeriv ja analüüsiv vanemlikkus; „*see on mehega meid hästi palju kasvatanud, koguaeg õpime midagi juurde*“. Perede vastustest kumas läbi vanemliku teadlikkuse, eesmärgipärase tegutsemise ja vastutuse teema; tõdeti, et mitte-bioloogilist last kasvatades tuntakse olulisemat rolli ning suuremat vastutust: „*Minu jaoks on suur vahe- kas ma olen ema enda bioloogilistele lastele või teisele lapsele, selles mõttes, et ma tunnen suuremat vastutust kasulapse suhtes*“. Vastustest on näha, et pered on väga selgelt mõtestanud enda jaoks, millist rolli ning vastutust nad lapsi kasvatades kannavad ja mis on selle protsessi eesmärk: „*Et lapsed kasvaks ühe pere lastena. Saada välja teenuse tarbija staatusest*“. Eesmärk lapsevanemana oli minu hinnangul vastajatel hästi selgelt sõnastatud; „... eesmärk on temast normaalne, hakkamasaav ja õnnelik inimene kasvatada“. Üks vastaja kirjeldas eriti täpselt lapsevanema rolli vastutuse-tunnetust: „*Kuna ta on mulle usaldatud ja me oleme selle vastutuse endale võtnud, et temast*

inimene kasvatada... Ükskõik mis tulevik toob, on emaks olemine ja emaks jäämine kõige tähtsam roll minu elus“.

Nii nagu enamik lapsevanemaid, pidasid kõik vastanud pered väga oluliseks, et lastel ka hilisemas elus läheks hästi; „Minu eesmärk on neile anda nii palju võimalike juhtnööre ja õpetusi, et nad saaksid iseseisvalt oma otsuseid teha ja teha sellised otsused, mis neid elus ka edasi aitavad. Või: „Ma arvan, et see kuidas ma saan aru, et on läinud hästi, saan ma aru selle järgi, kui lapsed leiavad oma tee ja saavad hakkama.“ Ka nendest vastustest saab minu hinnangul välja lugeda, kui oluliseks hindavad vanemad oma panust laste kasvatamisel tänasel päeval, et lastel hilisemas elus hästi läheks. On ootuspärane, et kasuperede vanemad on lapsevanema rolli ja sellega kaasneva vastutuse teema iseenda jaoks läbi mõelnud.

Uurimuses osalenud perede sõnul esitab lapsevanema roll sageli väljakutseid ning ikka tuleb ette keerulisi olukordi, kus tuleb kiiresti reageerida ja lahendusi leida. Kõik vastajad tõid välja, et aeg-ajalt on hetki, kus vajadus toe ning abi järele on suur. Toodi välja, et kuigi rõõmuhetki on palju, ei leia pered sageli tuge, kelle poole raskel hetkel pöörduda.

Siiski rääkisid intervjuueeritavad pered väga palju ka sellest, mis nõ vanema „tassi täidab“, tõestades taaskord, kuivõrd teadlikud on uurimuses osalevad pered oma vanemlikust rollist ja sellega kaasnevast tööst iseendaga. Jäi kõlama, et pered on väga harjunud suurel määral saama ise oma muredega hakkama, sest kõrvalisele abile ei saa lootma jääda. Võib järeldada, et kõikide uurimuses osalenud perede puhul on ise hakkama saamine ja sellega kaasnev enesekasv ning teadlikkus üheks tugevuseks, mis neid perena koos hoiab.

Vastajad rääkisid naeratades, mis on need kohad, mis rõõmu teevad, naeratuse suule toovad ja tekitavad tunde, et kuigi aeg-ajalt on väga-väga raske, olen vist ikkagi õigel teel. „Jõudu annab see, kui seesamune poisivolask sülle ronib ja ümbert kinni võtab ja ütleb kui armas on talle emme“; Või: „Ma ei kujuta ette mis ma teeksin kui mul sellist elu ei oleks, siis elu oleks väga kurb. Meil on avaldus sees, ootame teist last ka, aga seda ilmselt ei tule, kuna tahtjaid on palju“ lisaks : „...ja siis nad kallistavad ja ütlevad, et just sellist emmet ma endale kogu aeg tahtsingi, nagu sina!“

Põhiliselt nähti end kasuvanema rollis kui teenäitaja, toetaja ning suunajana, et lapsel tänasel päeval ning ka hilisemas elus hästi läheks. Põhilist vastutust tundsid pereemad lapse turvalise käekäigu ning iseenda enesekasvu teemadega seonduvalt.

3.3 Lapse lugu ja identiteet

On väga erinevaid põhjuseid, miks mõni laps ei saa kasvada oma sünniperes kas siis lühi- või pikaajaliselt. Mõnikord on need põhjused ja tagajärjed lapse jaoks väga traumeerivad, teinekord jällegi mitte nii väga. On palju vaieldud selle üle, kas ja kui palju informatsiooni lapse tausta kohta peaksid kasupered teadma enne lapse perre saabumist ja ka hiljem. Kui uurisin intervjuueeritavatelt peredelt, millist infot nad omavad ning kas see on nende arvates piisav, siis tuli ilmsiks, et oma sünniperest eraldatud laste puhul on informatsioon nende mineviku kohta sageli vähene või puudulik: „Mulle tema minevikust väga ei räägitud. Mina tema lugu tean kaudsetest allikatest“; „Tihtilugu ei olegi nendel lastel muud lugu kaasas kui kohtuprotokoll. Seal paar lauset eelnevast elust“; „Kuni aasta ja neljanda kuuni ei teadnud temast mitte midagi“; „Perepildi joonistamise käigus selgus, et laps ei tea suurt midagi oma perest, vaevalt mäletab eesnimesid, muust rääkimata...“. Paistis, et mõnede perede jaoks oli see teatav üllatus, et laps ise oma minevikust nii vähe teadis ning kui lapsel tekib küsimusi, ei oska kasupere vanem vastata, kuna ka temal puudub vajalik informatsioon.

Mitmed vastajad tõid välja, et oleksid soovinud kohe alguses rohkem infot lapse kohta saada, kuna oleksid saanud seeläbi lapsele pakkuda vajalikku abi (nt meditsiinilist sekkumist ja psühholoogilist abi) kiiremini; „Kui oleksin saanud andmeid tema tervisliku seisundi kohta juba varem, oleks ravi olnud kiirem...“. Vastajate hulgas oli ka peresid, kes arvasid, et üleliia palju lapsega varem juhtunust pole ka vaja teada, sest see võib segada kasupere objektiivsust sünnipere suhtes. Üldiselt oldi arvamusel, et vajalikku informatsiooni, mis puudutab lapse tervislikku seisundit ja selle toetamist, lapse elus aset leidnud olulisi sündmusi (nii traumeerivaid kui kergemaid) jmt, mis lapse edasise käekäigu ning tema loo kujunemise juures on tähtsad, võiks ikkagi uuele perele avaldada.

Siit saab arutleda järgmise dilemma üle – kui palju võiks olla vajalik lapse minevikusündmusi avaldada uutele vanematele, et see ei segaks kasupere toetavat suhtumist lapse sünniperesse. Võib juhtuda, et kui liiga detailselt kogu info avaldada, ei pruugi see lapse tuleviku osas suurt rolli mängida, kuid võib muuta kasupere suhtumist lapse lähedastesse, kes on talle liiga teinud. Sedalaadi mitte-erapooletu ning negatiivne hoiak lapse bioloogilise pere suhtes võib mõjutada lapse loo ja selle kaudu identiteedi kujunemist.

Olenemata asjaolust, kui palju infot uuele perele lapse mineviku kohta avaldatakse, hakkab varem või hiljem enamik lapsi ise tundma huvi endaga seotud minevikus toimunud sündmuste, inimeste, paikade jm vastu.

3.3.1 Laste senine huvi oma mineviku vastu

Mis puudutab laste huvi oma loo ja eelneva elu kohta, siis on see mõistagi väga individuaalne. See sõltub lapse vanusest nii paigutamise hetkel kui ka praegu, samuti lapse suhetest tema ja ümbritsevate täiskasvanute vahel ning kindlasti veel mitmete asjaolude kombinatsioonist. Toodi välja, et teismelise iga on oma looga tegelemiseks keeruline aeg; „*Mingi aeg ta hästi palju küsis oma pere ja päritolu kohta. Nüüd puberteedieas ta väldib seda teemat, nüüd juba paar aastat. Kui me oleme vaadanud temaatilist filmi, siis ta läheb täitsa lukku*“. Või: „*Ma olen rääkinud ta mineviku kohta ja ta on ise ka väga palju huvi tundnud...*“.

Lapsed on reeglina oma vanemate käest ise neid teemasid uurinud, mõni avatumalt, mõni mitte. Arutleti selle üle, kui palju peaks laskma lastel oma vanemaid nõ heroiseerida: „*Nad ütlevad, et kui suureks kasvavad, siis lähevad isa juurde elama. Kuidas sa saad seda siis ära keelata...*“. Kasuvanemal on selles positsioonis täita keerukas ning vastutusrikas roll – ühest küljest toetada last oma sünniperest mälestuste meenutamisel ja vajadusel loomisel, kuid teisest küljest jälgida, et lapse ebarealistlikud ootused teda ei kahjustaks. Siinkohal võivad kasuperede vanemad vajada abi, et lapsest lähtuval ja turvalisel moel tegutseda.

Uurimusest selgus, et laste huvi on pigem suurem, kui nendega on kohe algusest peale nende saamsiloost ausalt räägitud. „*Ta ise teab seda lugu. Meil on niivõrd väike koht, et koolis kõik teavad kõike ja ta ikka aeg-ajalt küsib selle kohta. Paistab, et huvi hakkab kasvama.*“. Kui lapsele on avatult ning teda kaasaval moel tema uude perre saabumise ja sellele eelnevat lugu selgitatud, ei tekita lapses vastumeelsust ka edaspidi oma looga tegeleda. Võib eeldada, et eelnevalt kirjeldatu on heaks baasiks lapse turvalise ja positiivse identiteedi kujunemisele.

Ootuspäraselt jäi minu jaoks mitme vastaja jutust kõlama, et lapsed, kelle mineviku kohta on teada väga koledaid juhtumeid ning nad pole saanud siiani oma läbielamiste ja nende poolt jäänud jälgedega tegeleda, on oma looga tegelemisest vähem huvitatud. „*Mõni laps on avatud ja mõni kinnisem. Ega nad kohe ei räägi. Nad hakkavad rääkima hiljem, kui sa oled nendele turvaisik, kui sa liiga palju ei urgitse....* Kõlas ka seda, et lastega on püütud ka varem tema minevikust rääkida, kuid traumeerivad sündmused on selle teema ette müüri ehitanud: „*... ütles nii huvitavalt mulle "Ma ei taha, see teeb mu liiga murelikuks". Tal on ka segadus, siis ei hakanud teda torkima...*“.

Viimati välja toodud näidetest ning uurimusest tervikuna saab lugeda välja väga olulise nüansi – lapse huvi iseenda loo vastu ja eelkõige selle huvi üles näitamine täiskasvanule, sõltub nendevahelise suhte kvaliteedist. On äärmiselt oluline, et lapsel oleks turvalise täiskasvanuga usalduslik suhe, mis toetab neid kahte sellel teekonnal.

Intervjuude käigus kasupere vanemate poolt välja toodud info põhjal saab järeldada, et laste huvi oma minevikus toimunu kohta on muutlik ning seotud lapse vanuse ja minevikus aset leidnud sündmustega ning, mis väga tähelepanuväärne – sõltub sellest, kas lapsega on tema elus toimunud valusatest sündmustest varem ausalt ja avatult räägitud, või mitte. Vastustest nähtub, et lapsed, kellega pole varem neil teemadel väga palju räägitud või on puudu jäänud selgitustest, näitavad üles vähem huvi oma looga tegelemise suhtes. Äärmiselt oluline on vanema ja lapse vahelise suhte turvalisus ja usalduslikkus, mis mõjutab rolli lapse valmisolekut oma looga tegeleda.

3.3.2 Senine kokkupuude lapse minevikuga tegelemisel

Perede senised kogemused laste lugudega töötamisel olid seinast-seina; „*Ma pole seda kunagi oma laste eest varjanud, see on meil igapäevaselt päevakorras, et nende bioloogiline ema on keegi teine*“. Oli ka pere, kes senini on neid teemasid pigem vältinud: „*Ta saab ühel päeval sellest aru, aga ma ei taha olla see, kes talle seda ütleb; mina ei taha talle öelda, et ta bioloogiline ema on hull. Ma pean seda lööki pehmendama*“.

Kõik vastajad olid üksmeelselt nõus, et lapsele tema loo edasiandmine on äärmiselt oluline, kuid oli teatavaid erinevaid seisukohti, kui palju ning millal lapsele rääkida. Näiteks rõhutas üks vastaja: „*Oluline on, et oleks sidemed perekonnaga, et oleks lugu. Me suhtleme ka päritolu peredega. Lapsed on küll väiksed, et mõista kes on kes. Perekonniti me läbi ei käi*“.

Oli peresid, kus lapse päritolust räägitakse ausalt ning avatult algusest peale, kuid kumas läbi ka perede oskamatus lapsega ausalt nendest teemadest rääkida. Mitmed pered tunnistasid, et neil jääb selles osas teadmisi ja oskusi vajaka; „*Ma ei teagi kuidas talle seda öelda. Oleme talle valetanud, et ema on haige ja ei jõua last kooli viia*“. Või: „*Selles on momente, kus tuleb lagi, kus kogu mu teadmiste, kogemuse ja hariduse juures ma lihtsalt ei tea mida teha*“.

Siit tekib küsimus, kas kasuperede vanemate oskamatus on piisav põhjendus, et jätta lapsele tema lugu ausalt avaldamata?

Lapse minevikus aset leidnud sündmuste varjamist võib teinekord põhjendada lisaks oskamatusele ka hirm lapsele haiget teha; „*Väga täpselt me ei ole tõde öelnud, miks ta meie juures kasvab. Me oleme talle pigem valetanud selles osas*“; Või: „*Identiteedi ehitamine on raske. Ühest küljest ma ei taha tema bioloogilisest emast väga hästi rääkida, siis ta hakkas vahepeal seda ema heroiseerima. Samas ma ei taha teda ka maha teha. Et tuleb leida see balanss, kuidas rääkida*. Mainiti ka laste enesesüüdistust: „*Eks ta on mõelnud oma peas, et miks see ema nii tegi ja ta maha jättis, et kas ta*

oli paha laps“, mis võib samuti pärssida vanema soovi lapsele tema minevikust rääkida, et last mitte veelgi rohkem kahjustada.

Toodi välja ka hirme, mis olid enne lastega sellel teemal rääkimist, mis on põhjustatud teadmatuses ja kogenematuses, nt „*Enne esimest kohtumist bioloogilise perega valmistasin neid ette, võttes nad kaissu ja rääkisin, et kui nad olid titad, siis ma ei tea kas neil oli lutt või vanker, sest nad ei olnud siis minu juures ja et nad ei ole minu kõhust sündinud. Selle asemel, et küsida selle kohta midagi, küsiti hoopis et kuidas tita emme kõhtu saab ja kuidas ta sealt välja saab. Järgmisel päeva kohtumisele minnes olid pinged õnneks maha saanud ja ei juhtunud midagi. See on meil siis aeg ajalt olnud teemaks*“.

Siit lähtuvalt peaks rohkem tähelepanu pöörama sellele, kuidas kasuperede ettevalmistamise protsessis neid nimetatud hirme, teadmatust ning oskamatust ennetada.

Kõik uurimuses osalenud peredes kasvavad lapsed on siiani teataval määral näidanud üles huvi enda minevikus toimunu kohta. Samuti saab üldistada, et kõikide nende laste puhul on see huvi olnud muutlik ning vanemad pole alati omanud head ettevalmistust ning valmisolekut lapsele tema minevikust rääkimiseks ja identiteedi kujunemise toetamiseks. Niisamuti mõistavad kõik uurimuses osalenud vanemad põhjuseid ja tagamaid, miks on oluline lapse looga ausalt ja avatult tegeleda. Kuid on äärmiselt oluline mõista, kas ning millist tuge vanemad seejuures võivad vajada. Tuleb arvesse võtta kasupere vanemate suhtumist lapse bioloogilistesse vanematesse, kui need ei ole last hästi kohelnud. Võib olla olukordi, kui kasuperede vanemad vajavad abi, et erapooletult ja ilma kriitiliste märkusteta suhtuda lapse sünniperekonda, kui eelnevalt on aset leidnud traumeerivad sündmused (nt lapse väärkohtlemine, hooletusse jätmine jm). Seoses sellega oleks ehk vajalik selline koolitus, mis õpetab kasuvanemaid tõtt rääkima – mida on lastel õigus teada ja samas ilma bioloogilise vanema halvustamiseta. See on väga raske ülesanne, sest mõni vanem, nt need, kes last väärkohtlesid, ei vääri kaastunnet.

Teisalt lapse õigus teada oma päritoluvanemaid ja -perekonda ei tähenda, et ta oleks kohustatud sellega tegelema. Uurimusest tuli välja, et laste valmisolek nende teemadega tegelemiseks võib olla väga erinev. Seetõttu on oluline silmas pidada, et need lapsed, kes ei taha nende teemadega tegeleda, ei pea seda tegema. Tegemist on väga delikaatse teemaga ja ainult lapsest sõltub, millal ja kui palju neil teemadel rääkida.

3.4 Harjutuste sooritamine

Nagu keeruliste teemadega tegelemine ikka, polnud harjutuste läbi viimine ja sellega alustamine perede jaoks alati lihtne ega sujuv. Keerukaid momente esines nii laste reaktsioonides kui ka vanemate käitumises. Ootuspäraselt tekitas see segadust laste jaoks, kes on üle elanud mitmeid paigutusi ja elanud erinevates elukohtades. Raskusi valmistas peredele muuhulgas lastele eelseisva tegevuse eesmärgi selgitamine ning vajadusel laste motiveerimine.

Kuigi algus oli mõnedel peredel keeruline, saab vastustest välja lugeda, et üsna pea tekkis mõnedel lastel kogu protsessi ja tegevuse vastu siiski mõningane huvi. Samuti sai nii mõnigi laps joonistades või meisterdades positiivset indu ning kui algselt ta väga ei soovinud harjutusi teha, siis hiljem tegi hea meelega; „...*peale viimast ülesannet pakkus ta, et võib veel siiski teha mõne ülesande*“.

Uuringus osalenud perede puhul paistis silma see, et väiksemad lapsed olid altimad harjutusi tegema, nt „*Nooremat last oli lihtsam kaasata tegevustesse, kuna talle väga meeldib joonistada ja meisterdada, ta tegi ülesandeid õhinaga. Ütlesin ka, et üks tädi tahab neid joonistusi-meisterdusi näha ja siis tehti kohe suure õhinaga. Selgitasin ka et neid ülesandeid tehes räägime palju tema tulemisest meie perre*“ Või: „*Selle harjutuse juures, mida meie pere lapsed tegid, ei ilmnunud raskusi ja keerukaid osi. Võimalik, et see tuleb tulevikus ilmsiks, kui lapsed on suuremad*“.

Siit võib järeldada, et lapsed, kes on oma sünniperest eraldatud varasemas eas, on altimad oma minevikuteemadega tegelema. Võib arvata, et nooremas lapseas üle elatud ning turvalisel ja toetaval moel läbi töötatud sündmused jätavad lapse tundellu väiksema jälje ning mõjutavad teda hilisemas elus vähem, kui see vanemas eas perest eraldatud laste puhul on.

3.4.1 Laste muutlik reaktsioon

Oli lapsi, kes jaksasid teha vähem, kui vanem oli oodanud ning soovis jätta tegevuse sinnapaika, kuid mõne aja möödudes soovis siiski tegevust jätkata. Kirjeldati ka olukordi, kui lapse tujud ning tahtmised muutusid lühikese aja jooksul korduvalt. Mitme lapse tegevuste kirjeldusest saab välja lugeda, et laste käitumine harjutuste tegemise ajal oli muutlik ning rahutu; „*Siis ta vihastas kui*

palusin kogu pere joonistada- kritseldas tehtu siniseks ja läks ära. Tuli aga kohe jälle tagasi ning otsustas ise kirjutada, mida pere teeb“.

Vanemate rahumeelne suhtumine ja toetav hoiak oli laste jaoks väga oluline. Mõnede laste reageeringute kirjeldustest järeldub, et kui lastele anti piisavalt aega ning neid ei kiirustatud tegevust lõpetama, suutsid nad töö katkestamise korral seda järgmine kord rahulikult jätkata ning mõningal juhul ka lõpule viia. Siit saab järeldada, et vanema suhtumine kogu protsessi vältel on võtmetähtsusega.

Veel töid vanemad välja laste ajas muutunud reaktsioone eluloo töö meetodi harjutuste sooritamise kohta. Vastustest nähtub, et harjutused tekitasid lastes teatavat segadust ning see omakorda muutlikke reaktsioone. See võis tuleneda teema käsitlemise uudsusest (mõned lapsed polnud mitte kunagi teinud oma perest pilti), kuid kindlasti mõjutas laste reaktsiooni asjaolu, et tegeletakse lapse jaoks emotsionaalselt väga tundliku teemaga.

Küllaltki palju esines lastel ebakindlust kogu tegevuse vältel ja kiirustamist, kui teemad muutusid ebamugavaks või laps ei teadnud vastuseid. Näiteks toodi välja: *„Laps oli alguses rõõmsalt nõus, mainides, et ta saab siis minuga koos midagi teha. Algas oli hea. Laps ei teadnud ema-isa sünnipäevaid, kuid ei muretsenud kah sellepärast, ei teadnud vanavanemate nimesid-vanust. Hakkas järsku kohutavalt kiirustama, tahtis minema teiste tegevuste juurde ja muude asjadega tegelema. Lihtsalt viskas töö kuidagimoodi valmis ja lõpetas. Jätsime pooleli.“*

Ühise nimetajana kõlab vanemate tagasisidest läbi, et laste tujud ning reageeringud harjutuste tegemisele võivad muutuda ning see on nüanss, mida tuleks meetodi rakendamisel vanemana kindlasti arvesse võtta. Elulootöö meetodi harjutuste puhul peab kindlasti silmas pidama, et tegemist on lapse jaoks delikaatsete ja tundlike teemadega ning sellest lähtuvalt võib lapse reaktsioon vanema jaoks olla ootamatu. Seetõttu on oluline, et vanem oleks sellest teadlik ning lapse jaoks toetav.

3.4.2 Vanemate osalemine

Väga tähtis on lapse looga tegelemisel hoida meeles, et pole olemas õigeid ega valesid vastuseid ning kõik, mis laps oma loo kohta arvab, on ainuõige. Täiskasvanud toetaja ei tohi ajada taga kronoloogilist ega faktitäpsust.

Olin esimestel kohtumistel ja ka harjutuste kirjelduses mitmeid kordi ka osalejatele rõhutanud, kui oluline on täiskasvanud toetaja poolne erapooletus. Lapse loo, sh tema minevikuga tegelemise

juures on äärmiselt tähtis meeles pidada, et ei ole olemas õigeid ning valesid vastuseid, ning me ei taotle faktitäpsusi ega kronoloogilist korrektsust. Perede vastustest kumas läbi teatav kimbatus selle soovitusel osas, kuid oli ka vastuseid, mis väljendasid täielikku sekkumatust lapse tegevuses: „*Lapsele tuleks anda täitsa vabad käed, kuigi tema valitud suund võib tunduda vanemale ebaloogiline ja esmapilgul tarbetu*“; Või: „*Ma ei seadnud omalt poolt piire ega reegleid perepildi joonistamisele*“

Siiski toodi ka välja, et teatav juhendamine võib mõningatel juhtudel osutuda vägagi vajalikuks, et lapse ebakindlust vähendada harjutuste tegemisel; „*Lapsele ei meeldinud liigne variatsioon ülesannete täitmisel, ta oleks kindlasti eelistanud et öeldakse konkreetselt: joonista harilikuga ja ema ja isa. Mitte võimalus ise valida keda joonistada ja mis vahendeid kasutada*“.

Ühe huvitava dilemmana jäi kõlama, et vanemad ei teadnud, kuidas leida õiget balanssi erapooletuse ja juhendamise vahel: „*Nad jäid vahepeal hätta ja ma pidin hästi palju suunama, siis mul tekkis hirm, et äkki mina suunan palju...*“. Nii nähtub viimasest tsitaadist, et täiskasvanud toetajana lapse kõrval olla pole lihtne ning see roll nõuab vanemalt pidevat teadlikustamist iseenda jaoks.

Perede tagasisidest saab välja lugeda, et lastele pigem meeldis teha harjutusi siis, kui vanem suutis ise rahulikuks jääda ning ei pingutanud üle liigse suunamise-käskimise-keelamisega, samas oli alati toeks, kui laps oli ebakindel ja/või vajas julgustust. Täiskasvanud inimese osalemine ja lapse toetamine eeldab vanemalt väga täpset eesmärgipärast tegutsemist. On oluline, et vanem on iseenda jaoks läbi mõelnud, milline on täpselt tema ülesanne selles konkreetses protsessis, sest see lihtsustab vanema erapooletuks jäämist.

3.4.3 Perede kogemused

3.4.3.1 Mis läks hästi?

Peamiste positiivsete nüanssidena toodi vastajate poolt välja, et harjutuste tegemine oli tore ühistegevus, mis avas uusi tahke ja pakkus avastamisrõõmu nii lapsele kui ka vanema(te)le, kuna mõni laps tegi midagi sellist esimest korda.

Perede tagasisidest harjutuste tegemise kohta kumab läbi vanemate enda teadlikkus lapse looga töötamisel ja lapse identiteedi loomisel/toetamisel. Kõlama jäi, et vanemad mõtestasid varasemast veelgi rohkem enda jaoks lapse minevikus aset leidnud sündmuste selgitamise mõju lapse käekäigule ja sellele, kuidas see mõjutab last terve elu. Vastustest kostis, et uurimuses osalenud

kasuperede vanemad soovisid lapsi aidata ja toetada oma loo kujundamisel/hoidmisel ning nende teadlikkus oma rollist kogu protsessis on kõrge.

Vanemad analüüsisid protsessi vältel laste reaktsioone ning võib kokku võtta, et Läbi harjutuste ja vanemaga koosolemise aja on lapsel kergem aru saada, kes ta on ja kuhu kuulub ja miks tema lugu just selline on. Kui harjutuste tegemisele ehk eelneski teatav hirm, siis enamikel vanematel Oli hea tunne näha, et see minevikus sorimine ei seganud lapsel siiski rõõmsameelseks jääda.

Nagu raamatu autorid on ise mitmel korral välja toonud, on elulootöö meetodi harjutustel vanema ja lapse suhet siduv ja tihendav mõju; „... see on hea koostegevus ja selle kaudu võiks tal olla last ja meetodi kasutajat (nt kasuvanem) lähendav mõju. Teiseks võiks lapsele pakkuda huvi mõelda asjadele, millele ta ehk ise ei oska mõelda, aga mis aitavad tal oma mõtteid ja siseelu korrastada, iseend paremini mõista. Minul kui uurijal oli huvitav kuulda, kuidas vanemad enda jaoks lapse suhtumist minevikuga seonduvatesse teemadesse mõtestasid. Vanemad said harjutuste tegemiste ja ka tulemuste kaudu analüüsida laste suhtumist ning mõttemaailma.

Pered tõid muuhulgas välja, et nende kahe või pisut enama harjutuste sooritamist jäi kindlasti väheks ning nende soov oleks edaspidi veel minu poolt soovitatud raamatust harjutusi teha. Oli ka arvamusi, et neid samu harjutusi (nt perepildi koostamine) võiks samuti aeg-ajalt korrata; „*Hoian kõik pildid alles ja mõne aja pärast kordan harjutust. Ma usun, et tulevikus on väga huvitav jada perepilte, mille käigus rullub lahti lapse lugu ja ka selle loo tekkimise protsess. Vot see saab olema huvitav vestlus iga lapsega!*”

Ühe positiivse nüansina saab tuua välja mõnede küsimuste esile kerkimise ja neile võimalusel vastuste leidmise, nt: “*Sain idee, et võtta ühendust eestkostjaga ning uurida sugulaste nimesid, elukohti ja daatumeid. Veel uurida kas tohib võtta bioloogilise isaga ühendust ja küsida fotosid ning infot sugulaste kohta*”. Harjutuste tegemine võib tuua päevakorda mitmed teemad, millele vastuste leidmine ei pruugigi olla niivõrd keeruline, kuid kuna lapselt pole neid varem küsitud, ei ole see info lapseni jõudnud.

Kokkuvõtvalt võib välja tuua, et kõikide perede kogemused olid valdavalt positiivsed, ning kuna intervjuueritavateks olid kasuperede vanemad, sain mina uurijana rohkem infot vanemate enda kogemuste ja muljete, mitte niivõrd laste reaktsioonide kohta.

3.4.3.2 Mis valmistas raskusi?

Väga tähtis on silmas pidada, kui oluline on see, kuidas vanem valmistab last ette eelseisvaks tegevuseks. On oluline, et laps teaks, mis teda ees ootab ning miks nad seda tegema hakkavad.

Negatiivse poole pealt nimetasid vastanud pered muuhulgas oskamatus hinnata lapse valmisolekut antud tööks iseenda ja oma minevikuga. Mainiti, et kuigi vanemal võib olla suur huvi lapse looga töötamiseks, sh elulootöö meetodi harjutuste tegemiseks ja lapse minevikust rääkimiseks, siis laps võib vajada pikemat ettevalmistust; *„Mina arvan, et peab suhteliselt ettevaatlik olema ülesannete valimisel, kui lapse identiteet on poolik ja kujunemisel ning mõned meenutused vms võivad väga haiget teha. Ise leian, et oluliselt parem on meie perele sooritada neid abiga, nt psühholoog vms“*.

Nii, nagu enamik lapsevanemaid püüab oma lapsi kaitsta traumade ja haiget saamise eest, kardeti antud uurimuses osalenud mõnede vanemate poolt harjutuse käigus lastele haiget teha ja hilisemate tagajärgede pärast; *„Katkist last peale omaalgatusliku harjutuse tegemist kokku panna on väga raske.“*

Raskusi valmistas see, kui lapsega pole siiani ausalt ja avatult tema elus juhtunud räägitud, selle pere puhul oli lapse motivatsioon ühiste tegevuste läbi viimiseks pigem madal. Oli arvamus, et aus ning avatud suhtlemine lapsega tema mineviku teemadel lihtsustab kogu protsessi; *„Ma arvan et lapsega, kes teab oma uude perre tulemise lugu, on neid harjutusi põnevam läbi viia ja neist on rohkem kasu“*.

Lisaks kirjeldasid vanemad, et aeg-ajalt jäädi jänni lastele sisuliste selgituste eakohasel jagamisel, nt: *„Mõndasid harjutusi ma ei osanud seletada nii väikestele lastele nagu mul on, et jääb ootama seda aega kui nad kasvavad. Pere pildi joonistamine oli kõige raskem ja et mis see pere siis on, kes sinna siis kuuluvad“*. Või: *„Keeruline oli selgitada lapsele bioloogiliste vanemate ja perevanemate erinevust...“*.

Mõni pere väljendas ka teatavat nõrdimust lapse reaktsiooni üle, kui see ei ühildunud vanema omaga, näiteks kui laps kaotas liiga kiiresti huvi, oli vanemal keeruline last jätkama motiveerida.

Lisaks tõid uurimuses osalejad tõid välja, et pidid aeg-ajalt ja eriti alguses lapsi motiveerima või isegi veenma tegevust alustama, kuna varem ei olnud nad midagi sellist koos lapsega teinud ning see oli lapse jaoks võõras. Harjutuste sooritamisel tundsid vanemad kimbatust, et neil pole vastuseid küsimustele lapse mineviku kohta: *„...ilmnesid mingid küsimused mis kahjuks jäid vastuseta...“*.

Üks pere kirjeldas veel näiteid faktide ja info puudulikkusest ning sellega seotud tundest enda sees: „*Raske oli see, et me ei saanud teha detailsemat tööd nagu näiteks kasutada kuupäevi, aastaarve, kohanimesid ja nimesid. Sedalaadi küsimused, nagu näiteks, „Miks ma oma asju ja medaleid kaasa ei saanud kui mind tädi Mari juurest siia toodi?“*, tekitasid minus kimbatuse tunded kuna ma ei osanud vastata“.

Perede tagasisidest jääb kõige enam kõlama, et puudust tunti iseenda parematest oskustest laste juhendamisel ning praktilistest näpunäidetest, kuidas ikkagi täpsemalt last eakohaselt instrueerida ning kogu protsessi vältel piisaval määral toetada. Samuti saab järeldada, et põhjalik ettevalmistus ning lapsele kogu tegevuse selgitamine eakohaselt ja arusaadavalt võiks protsessi lihtsustada.

3.4.3.3 Laste kogemused ja reageeringud vanemate pilgu läbi

Arusaadavalt on laste senised kogemused oma looga tegelemisel erinevad, nii nagu ka sündmused, mis nende elus varem juhtunud on.

Nagu juba eelnevalt kirjutasin, tõid kõik vastajad välja, et laste reageeringud ja suhtumised olid enamasti muutlikud. Samuti saab intervjuudest välja lugeda, et erinevate perede puhul erinesid laste reaktsioonid harjutuste tegemisele. Oli lapsi, kes tundsid mineviku vastu huvi rohkem ning ootuspäraselt oli ka neid lapsi, keda nende harjutuste tegemine veelgi rohkem segadusse viis ja pärssis lapse soovi antud hetkel nende teemadega üldse tegeleda. Üldiselt jäi kõlama, et vanemate üllatuseks olid lapsed pigem altimad oma minevikust rääkima, kui nad seda esialgu arvasid.

SOS Eesti Lastekülas elavate noorte hulgas läbi viidud uuringu tulemused tõid samuti välja, et noored tahavad oma minevikust rääkida ning neid ümbritsevatel täiskasvanutel ei peaks olema põhjust neid teemasid liialt palju vältida (Sindi ja Strömpl, 2019).

Käesoleva magistritöö uurimuses osalenud kasupere vanemate hinnangul said nad enda jaoks laste reageeringutest ja jutust juurde infot, kuidas lapsed neid ümbritsevat maailma ja inimesi tajuvad. Tuli jutuks teemasid, millest varem ei olnud räägitud. Mitmed vanemad tõid intervjuude käigus välja, et lapsed rääkisid asjadest, mida vanem poleks osanud ise tema käest küsidagi.

Vanemate poolt antud intervjuudest saab välja lugeda, et sedalaadi uudse informatsiooni saamine meeldis neile, kuna avas nende jaoks paremini seda, kuidas laps mõtestab oma suhteid teiste inimestega (sh tema minevikus olulisel kohal olnud inimestega). Lapsega koos harjutusi tehes said vanemad uut infot selle kohta, millisena laps näeb oma varasemaid suhteid bioloogiliste sugulastega ning milliseks hindab nende kvaliteeti.

Harjutuste tegemise ajal avaldasid lapsed oma mõtteid, tundeid ja mälestusi, mis on seotud varasema eluga, nt „*Töö käigus tuli rohkem detaile meelde nagu näiteks, et vanaisal olid prillid, et isal oli suhteliselt suur kõht. jne.*“.

Lisaks valgustasid lapsed harjutuste tegemise käigus, kuidas nad oma praeguses elus ennast ümbritsevasse suhtuvad, millistena näevad suhteid lähedastega jpm, nt: „*Lapsel oli selge vahe oma bioloogilise pere ja asenduskodu pere vahel. Ei soovinud asenduskodu oma eluloopiltidele lisada.*

Või „*... joonistas perepilti, joonistas ennast siis oli issi seal kõrval. Ma tundsin kohe puudutatuna ennast, miks mind ei ole. Siis tulin mina, hirmus suurem käed, pidid olema sellepärast et ma kallistan nende kätega*“.

Oli lapsi, kes harjutuste käigus tundsid ja näitasid huvi ja uudishimu oma päritolu kohta. Samuti oli lapsi, kes soovisid saada juurde faktilist infot oma mineviku kohta, kuid vanemal see info puudub. Selline teadmatus faktide osas ning oskamatus lapse küsimustele reageerida oli mõne vanema jaoks raske. Keerukas oli olla samaaegselt lapse jaoks toetav ning avatud suhtumisega, kuid teisest küljest infot mitte jagada.

Ka Sindi ja Strömpl (2019) tõid SOS Lastekülas elavate noortega läbi viidud uurimuse ühe tulemusena välja, et lapsed soovisid rohkem infot teada saada ning olid valmis selle jaoks lahendusi leidma. Näiteks leidsid autorite sõnul nende uurimuses osalenud noored üles oma sugulased, kellelt oma mineviku kohta rohkem teada saada.

Kõik uurimuses osalenud pered saatsid minule e-kirja teel mõlema harjutuse sooritamise järgselt ka tulemused. Need olid minu jaoks äärmiselt huvitavad ning pered täheldasid samuti, et said neid vaadates uut ja põnevat infot juurde. Oli näiteks pilt, kus laps oli kleepinud pildid inimeste nägudest, mis oli poolikud. Oli üks joonistatud pilt, mille tegemiseks kasutatud vaid musti värve. Neid pilte oli mul väga huvitav jälgida.

Laste joonistatud piltide ja muude tööde kaudu tuli välja vanemate jaoks nõ peidus olnud infot, nt „*mul tekkis omamoodi natuke hirmus tunne selle ees, et kuidas nad saavad mäletada ja joonistada asju, mida nad ei tohiks mäletada oma vanuse tõttu....*

Või: „*Oli huvitav näha, kuidas tema oma minevikku näeb kuidas ta tajub oma identiteeti, millistele elementidele tuginedes ta selle identiteedi püsti on pannud. Kui suur roll on selles mida me igapäevaselt räägime ja meie ühised mälestused*“.

3.4.4 Perede soovitused

Harjutuste sooritamine kulges uurimuses osalenud peredes erinevalt ning sellest lähtuvalt on osalejate kogemused ja hinnangud väga individuaalsed. Alljärgnevalt toon välja, milliseid konkreetseid soovitusi uurimuses osalenud pered välja tõid, oma kogemusele tuginedes.

Kõige rohkem mainiti soovitude osas ajalist faktorit, mida tuleks kindlasti arvesse võtta. Kõikide perede ühiseks soovitusena oli piisava rahuliku ajamomendi planeerimine ning **varuda rohkelt aega**: „Mina arvan, et peab suhteliselt ettevaatlik olema ülesannete valimisel, kui lapse identiteet on poolik ja kujunemisel ning mõned meenutused vms võivad väga haiget teha“. Või: „Minu ainus soovitus on – kindlasti võtta aega nende harjutuste tegemiseks! Kasu neist ei selgugi kohe, aga see paneb käima protsessi, millest on kasu nii lapsele kui vanematele“.

Või: „Kuigi ta südamas tahtis teha, siis tal oli raske oma mõtteid koguda ja vajab iga töö alustamiseks vähemalt nädala, et peas mõtted selgeks saada ja konkreetne töö paberile saada“

Või: „Näha oli, et lastel on vaja harjuda sedalaadi tegevusega, et see oli neil esmakordne kogemus.“

Ajaplaneerimise poole pealt toodi lisaks välja veel, et peaks ka järgima lapsele eakohase ajalise pikkusega ülesanded: „Minu kogemuse põhjal ei tohiks neid harjutusi teha väga pikalt, laps väsib ära, eriti, kui mõtlema peab kurbadele asjadele“. Lisaks toodi veel välja: „Kui vähegi aega on, peaks seda rohkem tegema. Meil ei olnud väga aega ja laps ei suutnud rohkem kui 20 minutit sellele keskenduda. Me iga nädalavahetus 20 minutit kuni poolt tundi sellega tegelesime“.

Elulootöö meetodi eesti keelde tõlkimisest ning eesti kultuuriruumi ja konteksti kohandamisest rääkisid pered kõige rohkem omavahel arutledes viimasel kohtumisel, üks pere kirjeldas nt: „Minu Paljud ülesanded tegime ära küll, aga teistmoodi, mis ei ole ka suur probleem, sest eesmärk oli ju koos tegutsemine ja tema peale mõtlemine. Seda me tegime kindlasti lihtsalt teise rakursi all kui oleks oodanud. Siit tuleb, see et see materjal võiks olla eesti keeles“. Perede ühine seisukoht oli, et kuigi inglise keele oskajatena said nad originaallikast kenasti aru, sooviksid nad meetodi täpsuse huvides siiski eestikeelset materjali, mis sobituks eesti perede konteksti.

Mainiti hulgaliselt positiivseid ning kasulikke aspekte, mis kaasnesid elulootöö meetodi katsetamisega; tooksin siinkohal otsesitaadina välja ühe kokkuvõtva hinnangu: „Olen kindel, et meetodist on palju kasu asendushooldusel olevate laste identiteedi kujunemise toetamisel. See on väga kasulik ka töötajatele ja kasuvanematele, sest lapse joonistuses avaneb lapse siseilm ja mulle

tundub oma laste joonistuste pinnalt, et avaneb ka see maailm, mida laps ei teadvusta, aga mis on tema kehamälus olemas ja vajab väljendamist“.

Ühe soovitusena nimetaksin autorina veel laste suuremat kaasamist, mida antud uurimus kahjuks väga palju ei võimaldanud. Pean silmas just näiteks lasta lastel ise valida, kas ja millist harjutust nad teha sooviksid, lisaks millal ja mismoodi. Viimasel kohtumisel peredega seda võimalust arutasime ning paistis, et kasupere vanematele see mõte meeldis.

Kokkuvõttes saab sedastada, et harjutuste sooritamine kulges peredes huvitava ning õpetliku protsessina kõikidele osapooltele. Esines erinevaid reaktsioone ning emotsioone nii vanematel kui ka lastel, kuid kõik pered tõid välja, et tegemist oli õpetliku ning kasuliku kogemusega.

Tuginedes perede kogemustele, olen koondanud nende soovitused minu uurimuse jaoks kokku lepitud harjutuste tegemiseks järgneva alapeatüki lõpus loeteluna.

3.5 Järeldused ja ettepanekud

Oma magistritöö eesmärgid sõnastasin uurimust planeerides järgmiselt: esiteks uurida perede lugusid, et selgitada välja nende potentsiaal laste identiteedi kujunemise toetamisel; ning teiseks pakkuda tuge elulootöö meetodi näol, et pered saaksid paremini tulla toime tulla lapse minevikusündmuste mõtestamisel ning seekaudu identiteedi toetamisel. Lisaks soovisin anda ülevaate, millisena näevad Eesti kasupered elulootöö meetodi kasutamise tulemuslikkust lapse identiteedi kujunemise toetamisel. Minu palvel tegid uurimuses osalenud pered läbi minimaalselt kaks harjutust raamatust „Life story work with adopted and fostered...” (Wrench ja Naylor, 2013).

Minu arvamuse kohaselt saavutas uurimus püstitatud eesmärgid ning jõudis järgmiste tulemusteni: pered tutvustasid oma lugude rääkimise käigus oma potentsiaali ja valmisolekut lapse identiteedi kujunemise toetamiseks ning uurimuses osalenud pered said proovida elulootöö meetodi harjutusi ning kujundasid harjutuste läbi viimise kogemuse pinnalt oma arvamuse. Perede hinnangud meetodile olid erinevad, tulenevalt perede ja laste erinevast taustast, elukogemusest jmt. Kõige enam jäi kõlama, et kuigi harjutused võivad esile kutsuda tugevaid negatiivseid emotsioone ja neid pole alati väga lihtne sooritada, võivad need osutada märgatavat mõju lapsele ja perele. Uurimuses osalenud kasupere vanemate hinnangule ning käsitletud allikatele tuginedes saab järeldada, et lapse looga töötamisel võiks olla positiivne efekt lapse identiteedi kujunemise toetamisel, lähtuvalt lapse heaolu tagamisest ning pidades silmas lapse arengut.

Eraldi märkimist vajab kasuvanema enda valmisolek lapse erinevate emotsioonide ja reaktsioonidega toime tulemiseks. Uurimuse tulemustest selgus, et mõni vanem vajab selleks rohkem aega ja tööd iseendaga, et last turvalisel moel ja piisaval määral toetada. Oli vanemaid, kelle jaoks oli keeruline lapse negatiivsete tunnetega toimetulek. Just seetõttu on äärmiselt oluline, et töö lapse looga oleks vanema jaoks põhjalikult läbi mõeldud ning tema valmisolek, toetus lapsele ja kohalolu oleks 100%-line.

Samuti tuleks silmas pidada, et meetodi kasutamisel võib ilmned a reaktsioone või seisundeid, mis ei ole lapse huvides. Uurimuses osalenud perede kogemusele tuginedes saab välja tuua, et töö lapse looga ei pruugi alati kulgeda lapse jaoks meeldiva ja positiivse kogemusena. Näiteks olukorras, kus lapse jaoks on veel palju ebaselgust iseenda ja ümbritseva maailma kohta, ei pruugi sobida elulootöö meetodi harjutused, mis seda ebakindlust süvendada võivad ning seeläbi lapse heaolu kahjustada võivad. Sellisel juhul on äärmiselt oluline, et toetav täiskasvanu pakuks lapsele igakülget abi, vajadusel kaasates professionaali (psühholoogi, psühhiaatri abi).

Käesoleva uurimuse tulemustele ning teoreetilistele lähtekohtadele tuginedes tuleb rõhutada, et lapse valmisolekust ning reageeringutest lähtumine on antud juhul kõige olulisem. Elulootöö meetodi harjutused võimaldavad läheneda perekonna teemadele paindlikult. Näiteks perepildi peale joonistab laps neid inimesi, keda ta ise perre kuuluvaks hindab. Kui ta ei taha sinna oma bioloogilise ema või isa joonistada, siis see ongi tema valik. Samas rääkida sellest, et tal on see õigus, on siiski oluline, et ta ei tunneks end halvasti. Siinjuures on vanemal väga oluline roll jääda erapooletuks ning mitte lapsele harjutusi peale suruda.

Uurimuse käigus tuli välja, et lapsed, kellega pole varem neil teemadel väga palju ausalt ning avatult räägitud või on puudu jäänud selgitustest, näitavad üles vähem huvi oma looga tegelemise suhtes. Samuti tuli vanemate jutust välja, et täiskasvanud juhendajal tuleks alati meeles hoida, et laste valmisolek oma looga töötamiseks on erinev teiste laste ja täiskasvanute omast ning see võib ajas muutuda.

Intervjuudest ilmnes, et suurenes uurimuses osalenud kasupere vanemate enda teadlikkus sellest, kui vajalik on töö lapse looga ning millist abi ja tuge võib laps vajada oma identiteedi kujunemise toetamisel.

Mitmed vastajad avaldasid ühe kasuliku aspektina veel, et koos lapsega harjutuste tegemise käigus said nad ka ise juurde informatsiooni, mida varem ei teadnud.

Kõik uurimuses osalenud pered tõid välja, et sirvisid seda allikat mitmel korral ning soovivad ka edaspidi raamatust erinevaid harjutusi proovida, kuna nende kogemus tõestas, et see võib lihtsustada koos lapsega tema mineviku ja sellest lähtuvalt ka oleviku ja tuleviku teemadega tegeleda.

Kuna tegemist on kvalitatiivse uuringuga, ei saa teha üldistavaid ja väga põhjanevaid järeldusi meetodi sobivuse kohta suure populatsiooni osas. Kindlasti oleks vaja edasi uurida pikaajalisemat ning rohkearvulisemat elulootöö meetodi kasutamist Eestis. Samuti võiks uurida käesolevas magistritöös osalenud perede hinnanguid eluloo töö meetodi mõju kohta mõne aja möödudes.

Perede tagasiside Wrench'i ja Naylori (2013) raamatus kirjeldatud elulootöö meetodi harjutuste proovimise järgselt oli positiivne. Tuginedes oma magistritöö teooria tutvustamise peatükis välja toodud kirjandusele ning uurimistulemustele, saan järeldada, et nimetatud harjutused võiksid sobida ka teistele Eesti kasuperedele ning seetõttu võiks samalaadne materjal olla tõlgitud eesti keelde ning vajadusel mugandatud sobivaks meie kultuuriruumi. Ka uurimuses osalenud pered tõid välja, et materjal võiks olla muuhulgas näiteks käsi- ja/või tööraamatu (töövihiku) vormis või

miks mitte näiteks kaardimänguna. Sedalaadi praktilised ning mängulised materjalid ja tegevused võiksid uurimuses osalejate arvates olla lastele huvipakkuvad. Perede tagasisidest elulootöö meetodi harjutuste sooritamise kohta jäi kõlama, et vanemad vajaksid praktilist koolitust/mentorlust/tuge/grupinõustamist vmt, mis aitaks neil läbi praktiliste näidete ja kogemuste vahetamise paremini mõista, kuidas last kogu protsessi vältel oskuslikult juhendada ning toetada.

Perele vastustest saab kokkuvõtvalt välja tuua järgmised soovitusel elulootöö meetodi eestindamisel:

Uurimuses osalenud kasuperede soovitusel lühidalt kokku võetuna:

- Praktilised koolitused kasupere vanematele harjutuste läbi viimise lihtsustamiseks
- Eestikeelne materjal
- Mängukaartide, töövihiku, portfoolio, vmt praktilise materjali formaadi
- Võimalikult lihtsasti selgitatud harjutuse eesmärk ning käik
- Harjutused võiksid olla nõ erineva raskusastmega (oma emotsionaalsuse jm tasemelt)
- Esimesena võivad paremini sobida harjutused, mis keskenduvad lapse olevikule
- Harjutuste sooritamiseks tuleb varuda palju aega. Kui töö ei edene, tuleks see katkestada ning jätkata mõni teine kord, kui laps selleks taas valmis on.
- Meetodit tuleks kasutada kui jätkusuutlikku protsessi, aeg-ajalt eelmisi harjutusi korrates ning ajas uusi tegevusi läbi tehes
- Kogu protsessi võiks vanem suhtuda kui lapsega ühise aja veetmise võimalusse ja selle käigus meeldivate ühistegevuste läbi viimisesse
- Nooremate lastega võiks kasutada mängulisi harjutusi, suurematega rohkem analüüsi ja pingutust nõudvamaid
- Kui vanem takerdub või vajab abi, kas iseenda või lapse toetamiseks, peaks ta koheselt pöörduma professionaali poole

KOKKUVÕTE

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 8 sätestab, et igale lapsele tuleb tagada turvaline ja tema identiteedi kujunemist toetav informatsiooni edastamine temaga juhtunud sündmuste kohta kõikides konventsiooniga liitunud liikmesriikides.

Käesolev magistritöö selgitab, miks on oluline, et perest eraldatud lapsi kasvatavad vanemad oleksid teadlikud, kuivõrd vajalik on see, et nende laste lugudega tegeletakse ja nende identiteeti hoitakse. Lisaks, kuidas elulootöö meetod võiks selles protsessis abiks olla, et lastele, kes mingil põhjusel ei saa kasvada oma sünniperes, oleks tagatud iga inimese üks põhiõigusi – õigus identiteedile.

Käesoleva magistritöö eesmärkideks oli esiteks uurida perede lugusid, et selgitada välja nende potentsiaal laste identiteedi kujunemise toetamisel; ning teiseks pakkuda tuge elulootöö meetodi näol, et pered saaksid paremini tulla toime tulla lapse minevikusündmuste mõtestamisel ning seekaudu identiteedi toetamisel. Uurimuse eesmärgid tulenesid eelnevalt püstitatud uurimisprobleemi sõnastusest, mis rõhutas lisaks nimetatud meetodi kasumlikkuse uurimusele eelnevalt tutvuda iga uurimuses osaleva pere looga, et tuvastada meetodi sobivus Eesti kasuperede konteksti sobivaks.

Uurimuse valimi moodustasid 5 pere, kellel kõigil on teistest vanematest sündinud laste kasvatamise kogemus ning nad olid oma taustalt ja juriidiliselt vormilt erinevad. Perede hulgas oli üks vanem, kes on käesolevalt SOS Lasteküla Eesti Ühingu perevanemaks viiele lapsele, kaks osalejat on oma kasvatatava(te)le lapsele (lastele) füüsilisest isikust eestkostjaks ja uurimuses osales ka kaks lapsendajat.

Uurimuse andmestiku kogumisel rakendasin kvalitatiivset uurimismeetodit, mille raames viisin uuritavatega läbi mitmeid poolstruktureeritud intervjuusid erinevatel kohtumistel 2020. aasta jaanuarist kuni juulikuuni. Uurimuse tarbeks andmete saamiseks palusin kõikidel osalevatel kasuperedel viia läbi kaks eelnevalt kokku lepitud harjutust kahe kuu jooksul koos lastega. Harjutused pärinesid raamatust „Life story work with adopted and fostered...” (Wrench ja Naylor, 2013), ning palusin peredel neid teha seetõttu, et saaksin püstitatud eesmärgist lähtuvalt analüüsida elulootöö meetodi sobilikkust Eesti kasuperedele. Harjutuste sooritamise järgselt kogusin peredelt tagasisidet, millisena nad hindavad elulootöö meetodi harjutuste kasumlikkust iseenda kogemusele ja laste reageeringutele tuginedes. Liaks palusin peredel salvestada ka tulemused, mis harjutuste tegemisel tekkisid (perepildid ja elukaardid) ning need minule esitada.

Minu jaoks oli väga huvitav teada saada iga pere kooskasvamise lugu ning näha perede poolt saadetud fotosid harjutuste tulemustest ning kuulda/lugeda vanemate kogemusi. Pered olid intervjuudel minu hinnangul tõeliselt vahetud ning rääkisid väga avatult oma loost, nii positiivsetest kui ka valusatest kogemustest. Uurimuses osalenud perede hinnangud harjutuste ja elulootöö meetodi kohta sisaldasid palju väärtuslikku informatsiooni.

Uurimuse tulemustest lähtub, et oma sünniperest eraldatud lastele tuge pakkuvad täiskasvanud võivad vajada teadmisi ja oskusi, kuidas aidata lapsele tema lugu tutvustada ning mil viisil toetada last oma looga turvaliselt koos kasvamisel, et nendele lastele oleks tagatud õigus identiteedile. Intervjuudest tuli välja, et kirjeldatud protsessis on peredel võimalik saada tuge elulootöö meetodist. Perede tagasisidest saab järeldada, et kokku lepitud harjutuste tegemine oli nende jaoks positiivne kogemus ning nad sooviksid elulootöö meetodi harjutusi teha ka edaspidi, et aidata lapsel oma lugu paremini mõista. Oli erinevaid hinnanguid ning tähelepanekuid, mida kasuperede vanemaid tõid välja oma tagasisides harjutuste läbi viimise kohta, mida käesoleva magistr töö analüüsi ning arutluse osa (paragrahv 3) täpsemalt tutvustab.

Kokkuvõtvalt saab sedastada, tuginedes minu magistr töö teoreetilistele lähtekohtadele ja uurimustulemustele, et elulootöö meetodi praktilised harjutused võiksid pakkuda abi Eesti kasuperedele lapse identiteedi kujunemise toetamisel. Abi võiks olla efektiivsem, kui meetod (kirjeldus ning harjutused) on tõlgitud eesti keelde, vanematele pakutakse meetodi rakendamiseks koolitusi (ja/või grupinõustamisi) ning neil oleks võimalus kasutada praktilisi abistavaid materjale (n tegevusvihikud, mängukaardid, värvi- ja tööraamatud jmt).

KASUTATUD ALLIKAD:

- Adoption and Children Act 2002. (s.a.). Salvestatud 27. juuli 2020, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/38/contents?view=plain>
- Atieno, O. P. (2009). AN ANALYSIS OF THE STRENGTHS AND LIMITATION OF QUALITATIVE AND QUANTITATIVE RESEARCH PARADIGMS. 13, 6.
- Bamberg, M. (2011). Who am I? Narration and its contribution to self and identity. *Theory & Psychology*, 21(1), 3–24. <https://doi.org/10.1177/0959354309355852>
- Baynes, P. (2008). Untold Stories: A Discussion of Life Story Work. *Adoption & Fostering Journal*, 32, 43–49. <https://doi.org/10.1177/030857590803200206>
- Ben-Arieh, A., Casas, F., Frønes, I., & Korbin, J. E. (Toim). (2014). *Handbook of Child Well-Being*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9063-8>
- BRUNER, J. (1987). Life as Narrative. *Social Research*, 54(1), 11–32. JSTOR.
- Burke, P. J., & Stets, J. E. (2009). *Identity Theory*. Oxford University Press.
- Cook-Cottone, C (2007). A Model for Life-Story Work: Facilitating the Construction of Personal Narrative for Foster Children—Child and Adolescent Mental Health—Wiley Online Library. (s.a.). Salvestatud 21. veebruar 2020, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1475-3588.2007.00446.x>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2008). *The Landscape of Qualitative Research*. SAGE.
- Flick, U. (2011). *Introducing Research Methodology: A Beginner's Guide to Doing a Research Project*. SAGE.
- Göttig, T. (s.a.). LAPSENDAMISSALADUSE AVALDAMINE AVALIKES HUVIDES. 91.
- Holody, R., & Maher, S. (1996). Using Lifebooks with Children in Family Foster Care: A Here-and-Now Process Model. *Child Welfare*, 75(4), 321.

- Hooley, K., Stokes, L., & Combes, H. (2016). Life story work with looked after and adopted children: How professional training and experience determine perceptions of its value. *Adoption & Fostering*, 40(3), 219–233. <https://doi.org/10.1177/0308575916661129>
- Humphreys, C., & Kertesz, M. (2015). Making Records Meaningful: Creating an Identity Resource for Young People in Care. *Australian Social Work*, 68(4), 497–514. a9h.
- instituut, T. ühiskonnateaduste. (s.a.). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Salvestatud 10. juuli 2020, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Jirek, S. L. (2017). Narrative reconstruction and post-traumatic growth among trauma survivors: The importance of narrative in social work research and practice. *Qualitative Social Work*, 16(2), 166–188. <https://doi.org/10.1177/1473325016656046>
- Jõks, H. (s.a.). Kuidas on rakendunud muudatused asendus- ja järelhooldusteenuse valdkonnas? 5.
- Karu, H. (2013). Rääkimata jutud lapsendamisest—Eluloouurimus [Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool]. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/31714>
- Kumari, I. (s.a.). TARTU ÜLIKOOL ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS. 41.
- Lapse õiguste konventsioon – Riigi Teataja. (s.a.). Salvestatud 4. märts 2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseadus – Riigi Teataja. (s.a.). Salvestatud 6. märts 2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049?leiaKehtiv>
- Life Story Work: Reflections on the Experience by Looked after Young People—Rachel Willis, Sally Holland, 2009. (s.a.). Salvestatud 21. veebruar 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/030857590903300406>
- Liit—Vastu võetud Komitee kuuekümneme teisel istungil (.pdf. (s.a.). Salvestatud 13. august 2020, https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heolu/uldkommentaar_nr_14.pdf

Leavy, P —The Oxford Handbook of Qualitative Research (2014, Oxford University Press). (s.a.).
Google Docs. Salvestatud 21. juuli 2020,
https://docs.google.com/document/d/1bmQPkyJhcuCvWu6siWAXS7ot36d1RL5yFqB4yxYT_g4/edit?usp=drive_web&oid=117850553929377026666&usp=embed_facebook

Maclure, M. (1993). Arguing for Your Self: Identity as an organising principle in teachers' jobs and lives. *British Educational Research Journal*, 19(4), 311–322.
<https://doi.org/10.1080/0141192930190401>

McAdams, D. P., Josselson, R., & Lieblich, A. (Toim). (2006). Identity and story: Creating self in narrative (1st ed). American Psychological Association.

MTÜ Oma Pere, MTÜ Eesti Asenduskodu Töötajate Liit, MTÜ SEB Heategevusfond, Tartu Ülikool Tallinna Ülikool. (2019). Asendushooldusele paigutatud lapse õigus identiteedile. MTÜ Oma Pere.

MULLIGAN, S. (2003). Adoption and Long-Term Fostering: Themes from Research. *Child Care in Practice*, 9(2), 156–161. <https://doi.org/10.1080/1357527032000115729>

Osila, Liina., Turk, Pirjo., Piirits, Magnus., Biin, Helen., Anniste, Kristi., Masso, Märt. 2016. Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. SAGE.

Perekonnaseadus – Riigi Teataja. (s.a.). Salvestatud 18. märts 2020,
<https://www.riigiteataja.ee/akt/121122010014?leiaKehtiv>

Philpot, T., & Rose, R. (2004). *The Child's Own Story: Life Story Work with Traumatized Children*. Jessica Kingsley Publishers.

Polkinghorne, D. E. (2010). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. SUNY Press.

Rees, J. (2009). *Life Story Books for Adopted Children: A Family Friendly Approach*. Jessica Kingsley Publishers.

Rose, R. (2012). *Life Story Therapy with Traumatized Children: A Model for Practice*. Jessica Kingsley Publishers.

- Seletuskiri.pdf. (s.a.). Salvestatud 9. märts 2020, https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_healu/seletuskiri.pdf
- Sindi, I. (2020). Asendushooldusperes elava lapse identiteediõigus. *Sotsiaaltöö*, 2/2020.
- Sindi, I., & Strömpl, J. (2019). Who Am I and Where Am I From? Substitute Residential Home Children's Insights into Their Lives and Individual Identities. *Child & Youth Services*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2019.1591272>
- Sindi, I., Strömpl, J., & Toros, K. (2018). The Estonian way of deinstitutionalisation. Experiences from an ethnographic research in SOS Children's Village. *Child & Youth Services*, 39(4), 305–332. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2018.1511975>
- Sotsiaalministeerium, E. (s.a.). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. 92.
- Steenbakk, A., van der Steen, S., & Grietens, H. (2017). The Needs of Foster Children and How to Satisfy Them: A Systematic Review of the Literature. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 21. <https://doi.org/10.1007/s10567-017-0246-1>
- Strömpl, J. Selg, M. Linno, M. (2012) Narratiivne lähenemine sotsiaaltöökäitumises. Laste väärkohtlemise lood. (s.a.). Salvestatud 23. juuli 2020, https://www.goodreads.com/work/best_book/54757760-narratiivne-l-henemine-sotsiaalt-uurimuses-laste-v-rkohtlemise-lood
- Ward, H. (2011). Continuities and discontinuities: Issues concerning the establishment of a persistent sense of self amongst care leavers. *Children and Youth Services Review*, 33(12), 2512–2518. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.028>
- Watson, D., Hahn, R., & Staines, J. (2019). Storying special objects: Material culture, narrative identity and life story work for children in care. *Qualitative Social Work*, 1473325019850616. <https://doi.org/10.1177/1473325019850616>
- Wrench, K., & Naylor, L. (2013). *Life Story Work with Children Who are Fostered or Adopted: Creative Ideas and Activities*. Jessica Kingsley Publishers.

Yui, D. (s.a.). Erik H. Erikson—Identity Youth and Crisis 1(1968, W. W. Norton & Company) (1). Salvestatud 13. april 2020, https://www.academia.edu/37327712/Erik_H._Erikson_-_Identity_Youth_and_Crisis_1_1968_W._W._Norton_and_Company_1_

LISAD

Lisa 1

Esimese kohtumise intervjuukava

Osalejad: 3 pereema, juhendaja ja magistrant

NB! Küsi luba diktofoni kasutada!

1. Täna kohale tulijat, vabanda mõnede asjade eest, kui vaja...
2. Tutvustusring... NB! Sina või Teie?
3. (lühidalt tööst), kuidas teemani jõudsin (I. Sindi uurimus SOSis), mida ootan uurimuses osalejatelt. Minu magistritöö näol on tegemist osalusuuringuga, mis tähendab mh, et osalejatel on väga suur roll uurimuse kujunemisel. **NB! Kirjelda, kui palju on osalejaid ja kuidas on kohtumised planeeritud!**
4. Selgita konfidentsiaalsustingimusi... + palu, et kõik sellest kinni peaksid!
5. Selgita, et kui osaleja ei soovi vastata mõnele küsimusele või kommenteerida mõnda teemat, siis see on täiesti aktsepteeritav!
6. Anna ülevaade, mis täna toimuma hakkab (kui kaua umbes aega läheb jm) väike tutvumine osalejaga + harjutuste tegemise ja edasise koostöö osas kokkulepped;

INTERVJUU KÜSIMUSED:

1. Palun tutvustage ennast, milline on olnud teie tee? Rääkige palun oma lugu – nii palju, kui soovid ja pead vajalikuks siin hetkel meiega jagada...
2. Mida Sinu jaoks tähendab kasvupere roll? Millist tähendust see kannab?
3. Millisena näete kasvupere rolli põhilist eesmärki, funktsiooni? Mida tahate saavutada?

Kuidas Te seda saavutate? Mismoodi see tulemus on saavutatav?

Mis õnnestub hästi, mis toimib? Milles vajate suuremat tuge, abi? Mis võiks olla kogu selles süsteemis teisiti? Mis tuge saate, kuhu on võimalik pöörduda?;

4. Millest Te ise puudust tunnete lapse kasvatamisel ja toetamisel?
5. Millist huvi on laps väljendanud oma minevikusündmuste kohta?
6. Mida Te teate elulootöö meetodist? Kas Teil on valmisolek seda katsetada? (NB! Lapsele peab see olema meeldiv tegevus, kahekesi aeg koos oma vanemaga)

Võimalusel paluksin **tagasisidet** harjutuste sooritamise kohta (saadan meilile)

Palun jäädvustage fotodel.

Lisa 2

Tagasiside elulootöö meetodi harjutuste läbi viimise kohta

Palun Teilt väikest tagasisaadet/kirjeldust oma kogemustest, milliseks kujunes harjutuste läbi viimine. Oluline on, et kirjeldate iseenda ja lapse kogemusi, emotsioone ja reaktsioone. Alljärgnevalt mõned suunavad küsimused:

1. Palun kirjeldage, kuidas selgitasite lapsele, mis toimuma hakkab?
2. Mis läks hästi, mis oli lihtne, millega tuli laps kohe kaasa?
3. Mis olid keerulised momendid, kitsaskohad? Kuidas lahendasite keerukad olukorrad?
4. Kas laps osutas vastupanu (kas miski ei meeldinud)?
5. Palun kirjeldage, kuidas laps käitus harjutust tehes?

PALVE: Palun jäädvustage võimalusel fotodel lapse poolt tehtud tööde tulemused (kollaažid, joonistused, meisterdused).

LISAKÜSIMUSED:

1. Palun andke hinnang, tuginedes oma kogemusele, kas elulootöö meetod (ETM) praktilistest harjutustest võiks olla abi asendushooldusel kasvava lapse identiteedi kujunemise toetamisel? Palun põhjendage võimalusel.
2. Kas teil on soovitusi teistele kasupere vanematele, kes samuti sooviksid ETM harjutusi kasutada, et töötada lapse elulooga?
3. Palun tooge välja, mis oli harjutuste sooritamisel lihtsad, huvitavad kasulikud osad ning mis olid keerukad/ei toimunud, nõ ei töötanud lapse puhul?
4. Kuidas see teile endale mõjus, milliseid emotsioone ja mõtteid tekitas? Kas jäi õhku lisaküsimusi vms?

Lisa 3

1. Harjutus: „Minu elu kaart“ – lk 64 (lapse identiteedi küsimus)

VAHENDID: suur valge joonistuspaber, pliiatsid/rasvakriidid. Soovi korral fotod, ajakirjad, kleebitavad ja lisatavad materjalid (sildid, lipukesed, kleepsud jne jne).

Koostage/kujutage koos lapsega teos, mis kujutab tema elulugu, peegeldades tema enda kogemusi – nii positiivseid kui negatiivseid – ja erinevaid eluetappe. Ta võib kirjutada kuupäevi, nimesid ja kohti või kasutada pilte, fotosid, või sümboliteid, et illustreerida oma lugu.

NB! Pea palun meeles, et laps peab ise saama oma tempos sündmusi kirjeldada ja kujutada ning on ebatõenäoline, et ta järgib kronoloogilist loogikat. On tõenäoline, et lapse alustab pilti sellest, mida ta hetkel enda jaoks kõige olulisemaks peab. Palun ära anna järgi kiusatusele last suunata nõ „tegelike faktide“ kudu, sest tegemist on tema looga, mille detailid ta ise loob. See on harjutus, mis toob välja need kohad ja lüngad, mida Sina saad tema hilisemal teekonnal täita ja toetada.

Palun ärge püüdke seda harjutust valmis saada esimese korraga, on soovituslik selle juurde aeg-ajalt tagasi tulla, et laps saaks seda erinevate nüansside ja detailidega taas täiendada.

Elu kaart võib välja tulla sedavõrd loominguline ja kirev, või ühetaoline, kuivõrd te ise vajalikuks peate. Mõnikord võivad last abistada tema jaoks oluliste kujundite, detailide (n lemmikkangelaste, lemmik huviala, lemmikraamatu) kasutamine, selle harjutuse puhul pole fantaasial piire.

Teinekord võib last julgustada eluloosündmusi omavahel ühendada, kirjeldades (kirjutades, joonistades) neid erinevate tunnete abil. Siinkohal on vanemal suur roll toetada last oma emotsioonide ära tundmisel ja sõnastamisel.

See on alustuseks hea harjutus, et nõ „kaardistada“ iseenda jaoks vanemana, kuidas laps tänasel hetkel iseenda lugu, oma maailma ja ennast näeb. NB! On väga-väga oluline, et Te ise vanemana ja lapse toetajana ei sekkuks, et tema lugu korrigeerida „õigete“ faktide, daatumite jmt infoga. On täiesti loomulik, et laps võib lisada detaile (kuupäevi, sündmusi jmt) mitte-kronoloogiliselt ning tegelikkusele mitte vastavas järjestuses ja täpsuses.

Harjutuse eesmärgid:

- Hinnata lapse positsiooni ja arusaamist tema loost elulootöö alguses. Saad vanemana teada, mis pildilt puudu on, nähes, mida laps otsustab oma pildile lisada ja mida mitte. Võite lapselt uurida, miks ta on otsustanud just nii oma elu kujutada.
- Avastada, mis on lapse jaoks tema edusammud ja saavutused nii nagu ka raskused, mida ta on oma teel kohanud. Selle harjutuse käigus saad võimaluse suurendada lapse toimetulekut ja enesekindlust ning tema lugu ei lähe liiga probleemi-keskseks (kuna laps juhib protsessi).
- Siduda ning ehitada Sinu ja lapse vahelist suhet, kui koos tema pilti loote/meisterdate

Lisa 4

2. Harjutus „Joonista oma perekond“ – lk 65

VAJA LÄHEB: paber, pliiatsid, kriidid, vildikad, värvilised paberid, käärid, soovi korral kangas jmt.

Palu lapsel joonistada oma perekonda, et saaksite koos midagi vahvat teha. Kui laps vajab suunamist, võite paluda joonistada mõnd konkreetset tegevust (ühine lõunasöök, jalutuskäik pargis vmt). Vaadelge koos lapsega tema joonistust, palu tal kirjeldada, kes on pildid, mida nad teevad jm... Võimalusel palu, et tegelased üksteisega suhtleksid (võib pildile lisada nt jutumullid vmt). Igal juhul näita üles uudishimu, et saada rohkem teada lapse ja tema pereliikmete kohta. Võib olla huvitav avastada, keda laps otsustab pildile kaasata ja keda välja jätta. Saab jälgida märke: kas laps joonistab ainult sünnipere või kaasab suurema ringi; kas pereliikmed asetsevad üksteisele lähedikkude või eraldi; kes on kellele lähedikkude joonistatud; kas lapse kirjeldused inimestest lähevad kokku sellega, mis on pildil kujutatud?

Harjutuse eesmärgid:

- Hinnata lapse vaadet sellele, kes on tema pere ja kes kuuluvad tema pereliikmete hulka
- Saada rohkem infot selle kohta, kus laps ennast positsioneerib peresüsteemis ja suhetes teiste pereliikmetega
- Avada lapsega arutelu teemal perekond ja pereliikmete vahelised suhted. Saada infot selle kohta, milline on lapse nägemus oma sünniperest, sealsetest suhetest jm.

NB! On kasulik seda harjutust aeg-ajalt korrata, paludes lapsel joonistada/kujutada/kleepida/meisterdada oma pere erinevates situatsioonides või oma erinevaid perekondi (kui selleks on vajadus ja laps soovib oma perekondi eraldiseisvatena kujutada);

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ave Alliksaar-Tamm,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kasupere vanemate kogemused lapse identiteedi toetamisel elulootöö meetodi kaudu“

mille juhendaja on Judit Strömpl,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 24.08.2020